

**A strasbourgi emberi jogi bíróság vallásszabadsággal
kapcsolatos ítélezési gyakorlata a 21. század hajnalán,
különös tekintettel a vallási szimbólumokra**

Duna

2012.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
1. A 9. cikk elemzése	5
1.1. „Mindenki”	5
1.2. A szabadsághoz való jog, pozitív és negatív vallásszabadság	6
1.3. Vallás és Meggyőződés	7
1.4. Lelkiismeret	8
1.5. Gondolat.....	9
1.6. Kifejezésre juttatás.....	9
1.7. Korlátozások	11
2. Fogalmak	13
2.1. Emberi Jogok Európai Bírósága	13
2.2. Feszület	13
2.3. Abaja, nikáb, burka, csador, hidzsáb, salwar kameez és a dzsilbáb	14
2.4. Szimbólumok, vallási szimbólumok.....	14
3. Semleges állam kontra pozitív vallásgyakorlás.....	17
3.1. Franciaország	17
3.2. Németország	19
3.3. Dahlab v. Svájc ítélet – a strasbourgi bíróság állásfoglalása	21
4. Militáns demokrácia	24
4.1. A Refah Párt v. Törökország ügy	25
4.2. Sahin v. Törökország ügy	26
4.3. Dogru v. Franciaország ügy.....	27
4.4. A Begum ügy Angliában az EJEB érvelése mentén.....	29
5. A szabadság paradoxonja	31
5.1. Szabadság, jog, vallás	31
5.2. Vallásszabadság, állam	31
5.3. Az iszlám és a vallásszabadság.....	33
6. Eltérő megítélés - diszkrimináció vagy az értékelési margó kiszélesítése a Lautsi	
ügy kapcsán	35
6.1. Az ügy leírása	35
6.2. Következtetések, kérdésfelvetések	38
Összegzés.....	41
Irodalomjegyzék.....	44
Egyezmények és jogesetek	44
Tanulmányok, cikkek, kommentárok	45
Mellékletek	47

Bevezetés

A dolgozat terjedelmi megkötése okán erős az alkotói önkorlátozás. A dolgozat a vallásszabadság rendkívül kis szeletét kívánja megragadni. A szerző több ponton szűkíti témakörét, egyrészt időben, hiszen aktuális kérdésekre, az új évezred kérdéseire reagál, másrészt főleg egy vallásra, az iszlámra koncentrálnak, és összehasonlításképp foglalkozik a katolikus vallással, harmadrészt a vallási szimbólumok témáját kiragadva végzi elemzését.

A dolgozat alkotója egyrészt azért tartja fontosnak az Emberi Jogok Európai Bírósága vallásszabadsággal kapcsolatos ítélezési gyakorlatának áttekintését, és a kedvező, valamint a káros vagy annak vélt elemek felkutatását, mert ez az alapvető jog minden demokráciában a lehető leghatékonyabban kell, hogy érvényesüljön, a védelem a lehető legmagasabb szinten kell, hogy megvalósuljon, másrészt pedig azért, mert az EJEB egy olyan fórum, melynek ítéletei a tagállamot közvetlenül kötelezhetik, amennyiben az Egyezmény sérelmét megállapítja a Bíróság. Az ítélezési gyakorlat változása rendkívül jól megragadható a vallási szimbólumokkal kapcsolatos esetek elemzésén keresztül, így ezek részletes ismertetésre kerülnek. A szerző megjegyzi továbbá azt is, hogy a 20. század véres kimenetelű regionális konfliktusainak nagy része vallással volt kapcsolatos, így (a hibákból tanulva,) a vallásszabadság védelme felértékelődik.

A dolgozat hat érdemi fejezetre tagolódik. A szerző Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 9. cikkének elemzésével kezdi a téma kifejtését, majd a Fogalmak fejezet következik. Ezt követi A semleges állam kontra pozitív vallásgyakorlás cím, majd a Militáns demokrácia és a Vallásszabadság paradoxonja, végül pedig az Eltérő megítélés – diszkrimináció vagy az értékelési margó kiszélesítése? Kérdésfelvetések a Lautsi ügy kapcsán.

A 9. cikk elemzése és az azt követő definíciós fejezet szükséges ahhoz, hogy a dolgozat során használt, többször visszatérő fogalmak egyértelműek legyenek, és az alapvető ismeretek az Olvasó rendelkezésére álljanak a téma összefüggéseinek megértéséhez. A semleges állam kontra pozitív vallásgyakorlás fejezet próbál majd rávilágítani az egyes államok, pontosabban Franciaország és Németország vallásszabadsággal kapcsolatos rendelkezéseire, illetve egy Bíróság által hozott, témába illő döntés ellentmondásaira. A Militáns demokrácia fejezet azt a kérdést teszi fel, hogy

hol húzódnak azok a határok, melyeket a demokráciák a saját védelmükben felállítanak, és ezek mennyiben korlátozhatnak alapvető demokratikus szabadságjogokat, mennyiben korlátozhatják a vallásszabadságot. A Vallásszabadság paradoxonja a dolgozat leginkább elméleti, sőt „filozófiai” fejezete, amelyben több szerző véleményét felsorakoztatva igyekszik a pályamunka alkotója választ találni arra, hogy hová vezet az a paradigmaváltás, melynek lényege szerint a vallásos gyökerekből (részben, hiszen más gyökerei is vannak) kinövő demokratikus alapjogok védelme érdekében a demokráciák a vallásszabadság egyre szélesebb körű korlátozására törekednek. A fejezetben továbbá arról is szó esik, hogy mi a vallás társadalomban betöltött szerepe és ezzel összeegyeztethető-e az előző fejezetben taglalt félelem (a demokráciák vallás általi fenyegetettsége). Az utolsó fejezet nem más, mint egy feszülettel kapcsolatos, egészen friss eset, a Lautsi ügy kapcsán megfogalmazott kérdésfelvetések halmaza, annak boncolgatása végső soron, hogy hová tart Európa. Mivel erre még a szakirodalomban sem találunk választ, a szerző is csak lehetséges irányokat jelöl meg, de ezek a folyamatok, ahogy a Lautsi ügy kapcsán is látható, alakulóban vannak. A szerző ezen fejezetek logikus kapcsolódásán, láncolatán át igyekszik a téma tudományosan megalapozott kifejtésére.

A dolgozat célja pedig az, hogy megismertesse az Olvasót egy olyan fontos alapjog, mint a vallásszabadság érvényre juttatásával az Emberi Jogok Európai Bírósága által, melynek felhatalmazottsága széleskörűnek tekinthető, és amely a részes államok szuverenitását ezzel nagyban korlátozza. Fontos annak felismerése, hogy az EJEB, bár viszonylag széles hatáskörrel, nagy tekintéllyel és szaktudással, rendkívüli szakemberekkel, kiváló bírakkal rendelkezik, valamint függetlensége is megkérdőjelezhetetlen, döntéseit mégis befolyásolják a részes európai demokráciák militáns szabályai, védekező hozzáállásuk és nem utolsó sorban önmeghatározásuk (semleges államnak tekinti magát vagy államegyház modell képvisel, esetleg a kettő közötti támogató modell mellett dönt az adott állam), valamint az a közös történelmi múlt, mely igazolhatja ezen normákat és döntéseket. A dolgozat távolabbi célja pedig egy olyan kritikus szemlélet, a joggyakorlattól eltérő gondolatmenet csíráinak elültetése az Olvasóban, melyek azt eredményezik, hogy az alapjogok, így a vallásszabadság sem ütközik majd olyan félelem által emelt falakba, mint a militáns demokráciák jogszabályai. Talán túlzásnak tűnik, de a joggyakorlat szerző által felismerni vélt hibáinak kijavítása, pontosabban a helytelennek vélt joggyakorlat megváltoztatása is a szerző céljai közé tartozik. A szerző nem mond le arról, hogy gondolataival meggyőzze

az Olvasót: a vallásoktól, így az iszlámtól való félelem nem megalapozott. Az eltérő kultúrkör, eltérő szemléletet hoz, melyek közül nem csak egy lehet a helyes. A pályamunka utolsó fejezete pedig azt célozza, hogy láthassuk azokat a kérdéseket a téma kapcsán, melyekre tulajdonképpen nincsenek válaszaink, hiszen folyamatokra kérdeznek rá. A szerző az ezekre tett válaszadási kísérleteiben pedig a saját elképzeléseit vázolja, azok kimenetele, ahogy a fejezetben szerepel is, ezerféle lehet. Arra a kérdésre ugyanis, hogy Európa merre tart, az egymásnak időnként ellentmondó döntések és tendenciák fényében, talán csak a jelenkorunkra vonatkozó, jövőbeni történelmi tények tudatában válaszolhatunk.

1. A 9. cikk elemzése

Az Egyezmény egyes pontjainak rövid elemzése rendkívül fontos a szerző szerint, hiszen ezen szavak, mondatok pontos értelmét sok esetben az esetjog formálta azzá, ami ma már evidens. Ehhez kapcsolódva fontos megjegyezni, hogy az emberi jogok európai egyezménye az Európa Tanács 1950. november 4-én, Rómában kelt ETS-005 számú egyezménye (hivatalosan: "Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény"), melynek végrehajtására hozták létre az Emberi Jogok Európai Bíróságát (European Court of Human Rights). Ezen egyezmény 9. cikke tartalmazza a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsággal kapcsolatos rendelkezéseket. Ehhez az Első kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikke¹ kapcsolódik, mely az oktatáshoz való jogot rögzíti.

Az Egyezmény 9. cikke kifejezetten egyéni jogként szól a vallásszabadságról. Egyetlen sor vagy mondat sem ír az állam és egyház viszonylatában megjelenő vallásszabadságról és az állam semlegességének bármiféle követelményéről. Ezt az intézményes, állam és egyház dimenziót, bár az Egyezmény nem szabályozza, a Bíróság mégis igyekszik az e dimenzióhoz kapcsolódó kérdéseket a 9. cikk védelme alá vonni. Annak megjegyzése a szerző szerint szükséges, hogy a Bíróság elfogadja a tagállamok vallási sokszínűségét és nem is várja el, hogy minden egyes tagállam (abszolút) szekularizált legyen. Emiatt a Bíróság kijelentette, hogy egy minimum standardot vár el a tagállamoktól.²

1.1. „Mindenki”

Ez a fordulat azt a látszatot keltheti, hogy a természetes személyek, jogi személyek (és a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok) is rendelkeznek ezen jogokkal. Azonban a Bizottság ezt értelmezésével szűkítette, több döntésében is hangot adva annak, hogy korlátozásra szorul az oly általános „mindenki” fogalma. Nem minden jogi személyt illet ez a jog, ugyanis szükséges, hogy felismerhető legyen valamilyen vallásos vagy filozófiai cél, és nyereségorientált jogi személyeket (jogi

¹ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, valamint az 1., 4., 6., 7., 12. és 13. Kiegészítő Jegyzőkönyv

² Kokkinakis v. Greece ügy, (14307/88) [1993] ECHR 1993. május 25.

személyiség nélküli gazdasági társaságokat) kizárja a 9. cikk alkalmazási köréből. A meggyőződés szabadságát a Bizottság így elhatárolta a vallásszabadságtól.³

1.2. A szabadsághoz való jog, pozitív és negatív vallásszabadság

Az eredeti cél az egyén védelme, jogainak biztosítása volt az állam önkényes beavatkozásával szemben, azonban ennél többre van szükség. Az állam pozitív cselekvése kell ahhoz, hogy a 9. cikk elérje célját, magának az államnak kell biztosítania a gondolat- lelkiismeret és vallásszabadság megvalósulását.

Azonban ahogy a vallás megválasztása, gyakorlása, úgy megváltoztatása, illetve nem gyakorlása, vagy épp, hogy az egyénnek ne legyen vallása szintén a 9. cikk szerinti szabadságba tartozik. Fontos kiemelni a 9. cikk ezen fordulata kapcsán, hogy a Bíróság tehát nem csak a különféle vallások szabad gyakorlását vagy nem gyakorlását védi, hanem az ateizmust is.⁴

A Darby kontra Svédország ügyben⁵ a Bizottság az egyházi adó kérdésével és egyben az adott egyházból való kilépéssel is foglalkozott. A kérelmező és családja Alandban Finnországban lakott, de munkahelye Svédországban volt, ahol hétköznapijait is töltötte. A svéd adójogszabályok szerint a kérelmező svéd lakóhellyel rendelkező személynek tekintendő, de nem kapott felmentést a Svéd Állami Egyháznak fizetendő adó alól, annak ellenére, hogy ennek nem volt tagja, hacsak nem telepszik le Svédországban. A Bizottság határozatában mérlegelte, hogy a kérelmező nem volt tagja a Svéd Állami Egyháznak, a befolyt adót pedig vallásos célra fordították. Ebből azt a következtetést vonták le a Bizottság, hogy a kérelmezőt akarata ellenére vallásos tevékenységbe vonták be, így a 9. cikk megsértése megállapításra került.

Fontos leszögezni azt, hogy a 9. cikk tulajdonképpen egy egyéni szabadságjog megfogalmazása, annak kifejezése, hogy az egyénnek joga van „a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz”. A Bíróság gyakorlata azonban a 9. cikk védelme alá kívánja vonni az állam és egyház viszonylatában felmerülő vallásszabadsággal kapcsolatos kérdéseket is. A pályamunkában felmerülő esetek egy része azt a kérdést

³ Dr. Szabó Győző és Dr. Nagy Gábor (szerk.): Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseihez kapcsolódó strasbourgi esetjogról. Budapest, HVGOrac Lap és Könyvkiadó Kft, 1999. 165. p.

⁴ Szabó, Nagy: I. m., 165-168. p.

⁵ Darby v. Svédország ügy, (11581/85) [1989] ECHR 1990. október 23.

feszegeti tehát, hogy az egyénnek mihez van joga, a vallásszabadság, mint egyéni jogosultság mit foglal magában, meddig terjed, az esetek másik része pedig az állam és egyház viszonylatában felmerülő kérdésekre koncentrálni, a vallásszabadság intézményi oldalát ragadja meg.

1.3. Vallás és Meggyőződés

„A vallás rendszerbe foglalt és nyilvánított, tehát megismerhetővé tett hitelvek, valamint az azokhoz igazodó, kötelező magatartási szabályok összessége és ezek megvalósítási folyamata.”⁶ Ez a definíció érzékelteti, hogy vallás alatt nem csak azt a néhány, általánosan ismert és elfogadott vallást kell értenünk, melyet világvallásnak vagy bevett vallásnak nevezünk. Azonban a 9. cikk tekintetében bizonyos feltételeknek kell eleget tennie az adott vallásnak, hogy védelemben részesüljön.

Egy 1977-es ügyben megállapítást nyert, hogy bármely vallás hívőjeként a bejegyzés nem feltétlen biztosítható, az adott vallásnak eleget kell tennie néhány feltételnek, így pontosan leírt és kellően azonosított vallás kell, hogy legyen. 7291/75. sz. kereset tényállása az volt, hogy az elítélt a börtönigazgatótól azt kérte, hogy őt, mint a „Wicca” vallás hívőjét jegyezzék be. Az intézet értelemszerűen a követelésnek nem tett eleget. A Bizottság az esettel kapcsolatban kijelentette, hogy az elítéltek vallásának jegyzése formalitás, és leginkább azt a célt szolgálja, hogy megkönnyítse a fogvatartottak vallásának szabad gyakorlását. Ez csak úgy lehetséges, ha az így bejelentett vallás beazonosítható. A panaszos viszont egyetlen tényt sem tudott annak alátámasztására felhozni, hogy a „Wicca” vallás létezne. Továbbá a kérelemből nem derült ki az sem, hogy a hatóságok akadályozták-e egyáltalán a kérelmezőt vallása gyakorlásában.⁷

A meggyőződés lényege, hogy személyes hitet jelent, ami nem feltétlenül vallásos. Azonban a vallás és meggyőződés közti különbségtétel nem éles, szinte nem is fellelhető a bíróság gyakorlatában, gyakran együtt, időnként szinonimaként használja a Bíróság.

⁶ Ádám Antal: Bölcsélet, vallás, állami egyházjog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 265. p.

⁷ Kathryn Boustead: French headscarf law before the European Court of Human Rights, Journal of Transnational Law and Policy, 2007. Spring, Vol.16:2, 175. p.

(ECHR (7291/75) [1977].)

Az Arrowsmith ügyben⁸ a Bíróság a pacifizmus megnyilvánulásaként értékelte a röplapterjesztést az észak-írországi brit haderő katonái között, melynek célja az volt, hogy a katonák szereljenek le. Ez a 9. cikk 1. bekezdése által védett meggyőződés körébe vonható cselekmény volt.

Nagyon fontos, többször megerősített gyakorlata a Bíróságnak, hogy általános kötelezettségek esetén a teljesítés alól nem lehet kibújni a 9. cikkre hivatkozással. Például az adófizetés nem kerülhető el annak okán, hogy a költségvetés bizonyos százalékát fegyverkezésre fordítják (C. kontra Egyesült Királyság ügy).

A közvetett beavatkozások esetén a védelmi mechanizmus beindulásához az szükséges, hogy a 9. cikk által védett jogok gyakorlását a tanúsított állami intézkedés ténylegesen akadályozza. Például ha a letelepedési engedélyek kiadásának megtagadása a vallásos közösségek ellehetetlenítését célozza.

1.4. Lelkiismeret

„A lelkiismereti szabadság az emberi személyiség szellemi, világnézeti, erkölcsi, érzelmi beállítottságából eredő, az egyén felelősségi, értékrendje által áthatott és mérlegelt meggyőződés szabadságát jelenti.”⁹

Érdekes kérdéseket vet fel főként a katonai szolgálat előírásával és a kiegészítő polgári szolgálattal kapcsolatban. A Bizottság megállapította, hogy a katonai szolgálat helyett, annak megtagadása esetén, előírható egyéb szolgálat. Például a Grandrath ügyben¹⁰ a Bizottság szerint a kiegészítő katonai szolgálat teljesítése kötelező, amennyiben a katonai szolgálatot az egyén lelkiismereti okból visszautasítja és helyette egyéb szolgálatot ír elő az adott állam jogrendje. Ez a megközelítés azonban nem teljesen elfogadott, sok kritika érte. Ezek hatásaként született két javaslat is a katonai szolgálat alóli felmentésre, ezek a parlamenti Közgyűlés 337/1967 határozata és a Miniszteri Bizottság R (87) 8 számú ajánlása.

⁸ Alastair Mowbray: Cases and materials on European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 2007. 605. p.

⁹ Dr. Kondorosi Ferenc: Vallásszabadság a jog világában.

Internet: http://www.gondola.hu/cikkek/76905-Vallasszabadsag_a_jog_vilagaban.html címen, letöltés: 2012. február 26.

¹⁰ Grandrath v. Németország ügy, (2299/64) ECHR, 1966. december 12.

1.5. Gondolat

Ez a kérdéskör viszonylag ritkábban került a strasbourgi bíróság eseteinek középpontjába, hiszen ez olyan belső folyamat, amelyre való hivatkozás bizonytalansághoz vezet, bizonyíthatósága nehézkes. A kiskorú gyermekek vallásos oktatása esetében azonban előtérbe kerülhet, hiszen az ő gondolataik befolyásolása, akár közvetett módon is, a Bíróság szerint a 9. cikket sértheti, ha a szülők nem kívánják gyermeküket vallásos szellemben nevelni, amennyiben állami iskoláról van szó.

1.6. Kifejezésre juttatás

„Egyénileg, együttesen nyilvánosság előtt vagy magánéletben” kell biztosítani a kifejezésre juttatás szabadságát, mely formák között az állam nem választhat. Persze a legelterjedtebb, hogy többen, csoportosan gyakorolják vallásukat egy meghatározott közösségben. Az Egyezmény szövege tartalmazza „a vallásnak vagy meggyőződésnek istentisztelet, oktatás, vallásgyakorlás vagy szertartások végzése útján való kifejezésre juttatása” elismerését és garantálását. Bár a lelkiismeret itt nem szerepel a szövegben, a Bíróság gyakorlata szerint ideértendő. Érdeemes kitérni a „magában foglalja” kifejezésre is, amely azt sugallja ez nem egy zárt katalógus, csupán példálózó jellegű. A leggyakoribb mégis a szertartások során, istentiszteleten való vallásgyakorlással kapcsolatos kérdéskör a Bíróság előtt. Az istentisztelet meghatározása nehézkes, de a Bíróság szerint cselekedettel vagy hódolattal kell kapcsolatosnak lennie.

A vallás és meggyőződés széles értelmezése a joggyakorlatból egyértelműen kitűnik, azonban a vallás, meggyőződés kifejezésre juttatása esetében már kiterjedtebbek a korlátok. A korábban már említett Arrowsmith ügy¹¹ kapcsán pedig megállapítást nyert, hogy a cselekedet a meggyőződés közvetlen és kifejezett visszatükrözése kell, hogy legyen, a cselekedetet a vallási meggyőződés közvetlenül kell, hogy motiválja. A tiltakozó jellegű megmozdulások ritkán tekinthetők a vallás kifejezésre juttatása eszközének.

A vallás gyakorlásának általánosan elismert módjára vonatkozik a védelem, így az adott vallás szertatásaival, gyakorlásának módjával összhangban kell lennie a cselekedetnek ahhoz, hogy a 9. cikk ernyője alá essen. Scientológiai Egyház kontra

¹¹ Arrowsmith v. the United Kingdom ügy, (7050/75) [1978] ECHR, 1977. május 16.

Svédország ügyben¹², az egyén szellemi állapotának mérésére szolgáló elektromos készüléket kezdett el az egyház hirdetni, ezen hirdetés bizonyos részét a hatóságok betiltották. Kérdés, hogy a hirdetés információs, leíró jellegű vagy kereskedelmi, mert ha kereskedelmi jellegű, akkor profitszerző cél miatt hiába vonatkozik vallásos tárgyra, nem védi a 9. cikk. Figyelembe kell venni azt, hogy a fő célja ennek a pénzszerzés vagy a vallásos meggyőződés gyakorlása.

A szerző szerint érdemes említést tenni a kifejezésre juttatás alfejezetben két (egyesített) csak részben kapcsolódó jogesetről is, melyekben a kérelmezők a svájci minaretépítési tilalommal kapcsolatban állították a 9. cikk sérelmét. Svájc választópolgárai ugyanis 2009-ben a szélsőjobbaldali Svájci Néppárt által kezdeményezett népszavazáson 57,5 százalékos többséggel szavazták meg a minaretek építésének megtiltását. A huszonhat kanton közül csak négy ellenezte a népszavazási kezdeményezést, ezért az úgynevezett kettős jóváhagyás intézménye miatt a voksolás eredménye a svájci alkotmányos jog részévé vált.¹³ A Bíróság szerint nem valósult meg a 9. cikk sérelme. A kérelmezők azt állították, hogy a tilalom sérti hitüket, azonban a Bíróság szerint a minaretépítések betiltása az ő hitükre semmiféle hatást nem gyakorol, nem váltak a tilalom áldozataivá.¹⁴

Érdekes kérdés, hogy mennyiben lehet a 9. cikket sértő intézkedés az, hogy az adott vallási épület, mely esetleg a vallásgyakorlás helye lehet, állami tilalom miatt nem épülhet fel. Természetesen ez a már meglévő épületeket nem érintette. A szerző úgy véli, hogy ez az intézkedés, ha nem is támadható a 9. cikkre hivatkozva, akkor a 9. cikkre és a diszkrimináció tilalmára egyszerre hivatkozva mindenképp megáll, hiszen más vallási épületek, templomok építését nem érintette ez a tilalom, így egy adott kisebbségben lévő csoportot nyilvánvalóan hátrányosabb helyzetbe hoz.¹⁵

¹² Szabó, Nagy: I. m., 166-168. p.

¹³ Ralph Zimmermann: Zur Minarettverboten in der Schweiz, ZaöRV 69 (2009), 829-864. p.

¹⁴ Ligue des Musulmans de Suisse és mások v. Svájc ügy, (no. 66274/09) és Ouardiri v. Svájc ügy, (no. 665840/09)

¹⁵ Egy másik ügyben, a Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova ügyben (45701/99) a hatóság azért nem ismerte el ezt a templomot, mert azt állította, hogy ez a Metropolitan Church of Moldova egy tagintézménye, ebből nőtt ki. A Bíróság megállapította, hogy ez sérti a 9. cikket, hiszen elismerés nélkül a templom papjai nem végezhetnek isteni szolgálatot, a tagok nem gyakorolhatják vallásukat és mivel jogi személyisége is hiányzik, jogi védelmet sem vehet igénybe.

1.7. Korlátozások

A 9. cikk 1. bekezdése szerinti jogok korlátozása csak speciális, az Egyezményben szereplő feltételek mellett engedhető meg. Csak a „vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát” lehet korlátozni, más aspektust nem. Ezek mellett tiszteletben kell tartani a véleménynyilvánítás szabadságát, melyet az Egyezmény a 10. cikk 2. bekezdésében véd. A korlátozás csak akkor lehetséges, ha az törvényben meghatározott, szükséges egy demokratikus társadalomban és célja jogszerű, ami azt jelenti, hogy a közbiztonság, közrend, közegészség vagy az erkölcsök illetve mások jogainak, szabadságainak védelmét szolgálja a korlátozás.¹⁶

A törvényben meghatározottság hozzáférhetőséget, kiszámíthatóságot biztosít, amely az önkényes beavatkozás ellen véd.

A második kitétel alatt azt kell érteni, hogy egy nyomós társadalmi szükségletre ad választ, de nem tekinthető a megengedő, hasznos, kívánatos szinonimájának. Ehhez kapcsolható a Kokkinakis ügy¹⁷. Ennek (vázlatos) tényállása szerint a két kérelmező Jehova Tanújaként látogatott embereket azzal a céllal, hogy vallásról és pacifizmusról beszéljessen velük. Ezért 4 hónap szabadságvesztésre ítélte őket 1986-ban a Lassithi büntető bírósága az 1938. évi 1363-as törvény 4. cikkének megsértése miatt (a térítés tilalma). E mellett bírsággal is sújtották a házaspárt. A Bíróság szerint ez nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban, sőt ellentétes volt azzal a toleranciával és nyíltsággal, mely egy demokratikus társadalmat jellemez.¹⁸ Érdeemes itt hozzátenni, hogy a szakirodalomban amiatt merül fel igen gyakran ez az ügy, mert a Bíróság itt mondta ki először, hogy a tagállamok mérlegelési köre meddig tart. Továbbá ennek kapcsán írja le azt is Bíróság, a szakirodalom szerint igen későn, hogy az Egyezmény, valamint a Bíróság gyakorlata is csak a minimum standard megfogalmazására képes, ennek pedig az az egyszerű oka, hogy a vallási sokszínűség korlátozza a szabályozás lehetőségeit. Valójában a Bíróság csak egy minimumot kérhet számon a tagállamoktól.

¹⁶ Szabó, Nagy: I. m., 172-176. p.

¹⁷ Kokkinakis v. Greece ügy, (14307/88) [1993] ECHR 1993. május 25.

¹⁸ Vincent Berger és Kondorosi Ferenc: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményére. Budapest, Kosztolányi Könyvtámogatási Program keretében, 2006. 387-391. p.

A törvényes cél három eleme közül az első a közbiztonság és közrend miatti korlátozhatóság. Erre az *El Morsli v. Franciaország* ügy¹⁹ az egyik legkézenfekvőbb példa. Ms. Morsli volt a kérelmező, aki marokkói származású és feleségül ment egy francia férfihoz. Ms. Morsli nem volt hajlandó egy férfi alkalmazott kérésére levenni a fejkendőjét annak érdekében, hogy személyazonosságát leellenőrizték a francia nagykövetségen, így Ms. Morslitól megtagadták a vízumot. Ms. Morsli a 9. cikk és vallásszabadsághoz fűződő joga sérelmét állítva fordult kérelmezőként a Bírósághoz. A Bíróság azonban elutasította a kérelmet arra hivatkozással, hogy a közbiztonság védelme legitim okot szolgáltat a korlátozáshoz, így ez megengedhető volt.

A közbiztonság a béke fenntartásának, közkárok elkerülésének, míg a közrend a társadalom működésének biztosításának védelmét kívánja meg, így elhatárolásuk gyakran nehézkes. (Az elsőre szélsőséges politikai mozgalmak betiltásával kapcsolatban, a másodikra a már említett fogvatartottak szakállnövesztésével, vagy vallásos könyv birtoklásával kapcsolatban szoktak hivatkozni.) A közegészség védelme a második elem, mely felmerült a szikh vallásúak motorozás közbeni bukósisak-viselése kapcsán. Hiszen a turbán levétele és bukósisak felvétele korlátozza a vallásos kötelezettséget, azonban ez indokolható közegészségre hivatkozással.²⁰ A mások jogainak és szabadságainak védelme jelenti a harmadik és egyben utolsó elemet. A Bizottság ezzel kapcsolatban ismerte el a vallásos propagandától való védelem jogát bizonyos körülmények között.²¹

¹⁹ *El Morsli v. France* ügy, (15585/06) [2008] ECHR, 2008. március 4.

²⁰ Dr. Grád András és Dr. Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. Budapest HVGOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2011. 527-538. p.

²¹ Kondorosi: I. m.

2. Fogalmak

A szerző fontosnak tartja egy definíciós fejezet beszúrását a 9. Cikk elemzése után, mert ezt követően ezen fogalmak ismeretét adottnak veszi. A fogalmak körülírása nem kimerítő jelleggel, csupán a megértéshez szükséges mértékben történik. Az első szócikk esetén a rövidítések egyértelművé tétele a cél.

2.1. Emberi Jogok Európai Bírósága

Nemzetközi bíróság, amelynek székhelye Strasbourg. Annyi bíróból áll, amennyi az Európa Tanács azon tagállamainak száma (jelenleg 47), amelyek megerősítették az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Egyezményt. A Bíróság bírái egyéni minőségükben járnak el, és nem képviselnek egyetlen államot sem. A kérelmek feldolgozása során a Bíróságot a Hivatal segíti, amely jórészt a tagállamokból származó jogászokból, más elnevezéssel jogi titkárokból áll. A jogászok teljes mértékben függetlenek országuktól, és nem képviselik sem a kérelmezőket, sem az államokat.²²

A későbbiekben az Emberi Jogok Európai Bíróságát kell érteni a következő rövidítések, szavak, szókapcsolatok alatt: EJEB, strasbourgi bíróság, Bíróság.

2.2. Feszület

Tág értelemben a megfeszített Krisztus bármilyen ábrázolása. (Lat. crucifixus, 'a megfeszített'.) Szoros értelemben az önállóan ábrázolt kereszt korpuossal. - Régebben fémről, fából v. kőből készült, ma sok más anyagból is (kerámia, porcelán, vessző, bőr, textíliák stb.). Korpusz lehet szobor, véset v. festmény. Valószínűleg a teljes golgotai jelenetből a mellékalakok elhagyásával alakult ki.²³

²² The ECHR in 50 questions, ECHR COE. INT. 4. p.

²³ Katolikus lexikon: feszület címszó

Internet: <http://lexikon.katolikus.hu/F/fesz%C3%BClet.html> címen, 2012. március 31.

2.3. Abaja, nikáb, burka, csador, hidzsáb, salwar kameez és a dzsilbáb

Az *abaja* kéz, a láb és az arc kivételével, az egész testet befedő női ruhadarab, amelyet nikábbal hordanak. A *nikáb* az arc elfedésére szolgáló fátyol. Vannak nők, akik ehhez fekete kesztyűt is húznak. A *burka* ugyanennek Afganisztánban meghonosodott változata, fekete, illetve kék színben, ami az egész testet elfedi, csak a szemnek hagyva egy kis rést. A *csador* az iráni nők nyilvános viselete, amely egy félkör alakú, elől nyitott ruhadarab, a fejre terítve, elől kézzel összefogva, vagy végüket derekukra tekerve viselnek. A Korán és Szunna szerint 6 alapvető kritériuma van a *hidzsábnak*. Az első kritérium az, hogy a testnek takarva kell lennie. Ez különböző a férfiak és a nők számára. A férfiaknak kötelező magukat legalább köldöktől térdig eltakarniuk. A nőknek a kötelező takarás az arcon és a kézfejen kívül az egész testre kiterjed. Amennyiben szeretnék, ezeket is eltakarhatják. Néhány Iszlám jogtudós azonban úgy tartja, hogy az arc és a kezek is beletartoznak a hidzsáb fogalmába. Az összes többi kritérium ugyanaz a férfiak és a nők számára. A ruháknak lazának kell lenniük és nem szabad, hogy láttassák a test alakját. A ruháknak nem szabad áttetszőnek lenniük. A ruháknak nem szabad annyira figyelemfelkeltőnek lenniük, hogy vonzzák az ellenkező nemet. A ruháknak nem szabad a hitetlenek ruháira hasonlítani (azaz nem szabad olyan ruhákat viselni, amik specifikus jellemzői vagy szimbólumai a hitetleneknek). A *salwar kameez* köpeny formájú ruha, bő nadrággal viselve. A *dzsilbáb* egy kabátszerű ruha, mely konzervatív viseletnek számít.²⁴

2.4. Szimbólumok, vallási szimbólumok

„Az embert más élőlényektől lényegesen megkülönböztető sajátosságai (...) között jelölhetjük meg azt a képességét is, hogy jeleket, jelképeket, szimbólumokat, allegóriákat, metaforákat alkot és ezekkel az eredeti jelentésüktől eltérő tartalmat fejez ki.”²⁵ Ádám Antal professzor abban látja a szimbólumok és így a vallási szimbólumok jelentőségét, hogy a közösségek belső életében és külső viszonyaikban fontos szerepet játszanak. A szimbólumok gyakran nemzeti, etnikai, vallási, politikai vagy más közösségi eszmék, eszmények, értékírányultságok szolgálatában állnak.

²⁴ Internet: <http://iszlaam.wordpress.com/> és <http://borsa.hu/hidzsab-viseles-20100216> címen, 2012. március 31.

²⁵ Ádám Antal: I. m., 267-270. p.

Azonosságtudat-fejlesztő, összetartó szerep is jellemzi őket, amihez szükséges, hogy a közösség tagjai ismerjék, elfogadják az adott szimbólumot és így megszokottá váljon számukra. A szimbólumok jelentésének ismerete miatt pedig tiszteletik őket, a jelentést közvetlenül az adott tárgyhöz kapcsolják, így tárgyiasul a jelentés.²⁶

A 9. cikk és néhány, a dolgozat szempontjából alapvető vallási szimbólummal való megismerkedés után érdemes elgondolkodni azon, hogy a vallásszabadság kiválasztott, speciális területét, a vallási szimbólumok témáját tekintve vajon mi minősül vallási szimbólumnak, valamint a későbbiekben sokat tárgyalt fejkendő viselése tekinthető-e egyáltalán vallási szimbólumnak, illetve a kifejezésre juttatás eszközének. A fejkendő kapcsán könnyen mondják, hogy az egy vallási szimbólum, a kifejezésre juttatás egy eszköze, de valójában az igazán nehezen megítélhető kérdés, hogy az adott esetben mély vallási meggyőződésből viseli az adott egyén a kendőt vagy épp azért, mert az azonos származású és vallású szomszéd megítélné a családot, ha nem tartaná a vallási előírásokat vagy a férj esetleg helytelenítené ezt a magatartást, rosszabb esetben bántalmazná a fejkendőt nem viselő hölgyet vagy a fejkendő egyenesen a politikai iszlám szimbóluma. Tehát az az indíttatás, mely a fejkendő viseletére vezet lehet a vallásos hit, a meggyőződés, akár a divat, akár a stílus, de lehet valamely külső tényező is, mely kényszerítőleg hat az egyénre, fizikailag vagy esetleg lelkiileg.

Ezzel kapcsolatban felvetődik az a kérdés is, hogy a fejkendő viselését mennyiben tekinthetjük kötelező vallási előírásnak, hiszen az iszlám különféle irányzatai más-más álláspontot képviselnek ennek kapcsán. Itt kell továbbá említést tenni arról a lehetséges dimenzióról is, hogy a fejkendő, ha nem vallási szimbólum, esetleg lehet politikai jelentéstartalommal is telített. Erre pedig semmiképp sem terjed ki a vallásszabadság tartalma és védelme. Az Ahmet Arslan eset érdekes lehet ebből a szempontból, hiszen ebben az ügyben, amely mellesleg Törökországgal szemben folyt, a Bíróság úgy ítélte, hogy vallási szimbólumnak tekinthető ruhadarabok oly módon történt viselése, hogy arra egy vallásos szertartást követően, a nyílt utcán került sor, a vallásszabadság része.²⁷

A kép árnyalása szempontjából pedig említést kell tennünk arról is, hogy a fejkendő viselése, mennyiben tér el attól, amikor a görögkeleti ortodoxhívó hosszú szakállat növeszt vagy más vallások esetén kopaszra vágatja haját vagy épp csak egy

²⁶ Ádám Antal: I. m., 267-270. p.

²⁷ Ahmet Arslan és mások v. Törökország ügy, (41135/98) [2012] ECHR 2012. február 23.

tincset növeszt meg. A különbség talán csak annyi, hogy a fejkendőviselésben érintettek nő neműek, a szakállnövesztés kapcsán pedig csak férfiakról beszélhetünk. Tehát ezen szimbólumok kapcsán felmerül elég erőteljesen egy gender probléma, valamint a diszkrimináció, különbségtétel kérdése is. Persze ez csak egy kérdésfelvetés, de nem tekinthetjük teljesen alaptalannak vagy légből kapottnak a gender elem megjelenését ebben a dimenzióban.

Végül pedig fontos annak is a megjegyzése, hogy ezeket a vallásszabadság körében tárgyalt vallási szimbólumokkal kapcsolatos korlátozásokat és igen szigorú szabályokat lehet-e a diszkriminációtilalom égisze alatt tárgyalni.

3. Semleges állam kontra pozitív vallásgyakorlás

Ebben a fejezetben a szerző három európai, demokratikus ország gondolatmenetét igyekszik feltárni a vallásszabadság korlátozásával kapcsolatban. Eltérő jogrendszer, eltérő állami döntések ellenére, mindhárom országban hasonló érvelés jelenik meg a korlátozások mellett. Az első Franciaország, a második Németország egy-egy ügye, majd egy svájci ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága által hozott döntés, melyek ismertetése és folyamatos kommentálása révén a szerző igyekszik rámutatni, hogy ezen semleges, szekuláris országok esetén a pozitív vallásgyakorlás bármely apró megnyilvánulása, milyen korlátozó vagy korlátozásra sarkalló döntésekhez vezet. Kérdéses, hogy a korlátozásokban meddig mehet el az állam. A pontos határok képlékenyek, remélhetőleg a korlátozások kritériumai pontosan meghatározottak és szűkebb körre kiterjedőek lesznek a jövőben.

3.1. Franciaország

A Francia Köztársaság nem ismer el és nem támogat egyetlen vallást sem. A protestáns és zsidó közösség gyorsan elfogadta ezt a XX. század eleji doktrínát, a katolikusok azonban csak az első világháborút követően békéltek meg a szabályozással. A gyarmatokról beáramló 5 milliót is kitevő muszlim tömeg integrációja azonban kérdéseket vetett fel, mely kérdések komoly feszültséget hordoztak. Fejkendőt viselő gyerekeket ugyanis kiutasítottak az állami iskolákból pontosan a fent említett szabályozásra hivatkozva. Érdekes, hogy sokakat ez visszatartott attól, hogy a muszlim hitű gyermekeket egyáltalán beírassák az iskolába, mások viszont a toleránsabb katolikus iskolarendszerben látták a megoldást, ahol fejkendővel is látogathatják az órákat az iszlám hitű lányok.²⁸

Ez a probléma a közvélemény érdeklődését is felkeltette, erre az erősödő nyomásra pedig az államnak valamiféle választ kellett adnia, hiszen komoly társadalmi problémaként jelent meg a médiában. 2003-ban két testületet állítottak fel: a köztársasági elnök Bernard Stasi mediátor vezetésével létrehozta a „köztársaság

²⁸ Laura Barnett: Freedom of Religion and Religious Symbols in the Public Sphere, Library of Parliament, Law and Government Division, PRB 04-41E, 26-35. p.

laicitásának alkalmazását vizsgáló bizottságot, míg a Nemzetgyűlés elnöke, Jean Louis Debré vezetésével állított fel bizottságot e problémák tisztázására.

Majd a vallási jelképek viseléséről szóló törvényt a Nemzetgyűlés 2004. február 10.-én 494 „igen” szavazattal, 36 ellenszavazattal fogadta el, a szenátus pedig március 3.-án megerősítette a tilalmat. E szerint a közoktatási intézményekben tilos minden olyan jelkép viselése, amely feltűnően kifejezi a tanuló vallási hovatartozását. A miniszteri körlevél példálózó jelleggel ilyennek minősíti a muzulmán fejkendőt, a kipát, és a nagyméretű keresztet. Nagyon fontos a törvény megfogalmazása, ugyanis nem a „vallási jelképek” viselését tiltja, hanem azon jelképeket, amelyek által a tanulók feltűnően kifejezésre juttatják vallási hovatartozásukat. Azaz a törvény alkalmazása során nem lehet arra hivatkozni, hogy az adott jelkép nem vallási jellegű. A hagyományos diszkrét vallási jelképek viszont még elfogadhatóak.²⁹

A tiltás hívei, még a viták során, azzal érveltek, hogy a fejkendő agresszív vallási jelkép, amely más vallásúak számára zavaró és ezzel a köztársaság stabil működését is veszélyeztetheti. E mellett érvként merült fel a nők jogainak védelme is, hiszen a diszkrimináció, az alávetettség jelképe a fejkendő.³⁰

2010 januárjában egy francia parlamenti bizottság javaslatot tett egy olyan törvényre, mely megtiltja a nőknek az arcot eltakaró kendő viselését az iskolákban, kórházakban, kormányzati hivatalokban, tömegközlekedésen, arra hivatkozva, hogy radikális vallásgyakorlásra utaló jelzést fejez ki. Azt is belefoglalták ebbe a tervezetbe, hogy meg kell tagadni a kendő viselőjétől a tartózkodási engedélyt illetve az állampolgárságot. Az UMP (Népi Mozgalom Uniója, Union pour un Mouvement Populaire) azonban teljes tilalmat akart, nem csupán részlegeset. Ezt a javaslatot a parlament jóvá is hagyta.³¹

²⁹ Szajbély Katalin: A vallási jelképek viseléséről szóló törvény Franciaországban, Internet: <http://jesz.ajk.elte.hu/szajbely20.html> címen. Letöltés: 2012. február 26.

³⁰ Schanda Balázs: Fejkendőviselet az iskolában. Fundamentum, 2. szám. 2004.

³¹ Megjegyzendő, hogy Quebec tartományban (Kanada) is hasonló előterjesztést fogadtak el, Belgiumban pedig ennél még radikálisabb a tilalom, mert ott akár 7 napig terjedő börtönbüntetés is kiszabható a burka vagy a nikáb nyilvános viseletéért.

3.2. Németország

Németországban egészen más problémák vetődnek fel, mint Franciaországban a vallási jelképek esetében. Németország nem tartozik a laicité eszméjét valló országok közé (a fogalmat először a francia rendszerre alkalmazták, de mára Svájc és Törökország is csatlakozott az állam és egyház következetes elválasztását, a szélsőséges szekularizmust valló országok közé). Itt a diákoknak joguk van a meggyőződésüknek megfelelő öltözetet viselni, legyen az akár vallási, akár más jellegű. A muszlim hölgyek azon joga, hogy fejkendőben szerepeljenek az okmányaikon látható fényképeken, amennyiben ez azonosításukat nem akadályozza, teljes mértékben biztosított. Az is elfogadott nézet és követendő bírói gyakorlat, hogy egy iszlám előírásoknak megfelelő öltözetet viselő tanulótlól nem várható el a testnevelés órákon való részvétel.³²

A Szövetségi Alkotmánybíróság 2003-ban egy pakisztáni származású, ám német állampolgárságú pedagógus alkotmányjogi panaszának adott helyt. A hölgy fejkendőt viselt és ennek okán nem vették fel próbaidős köztisztviselőnek. Az Alkotmánybíróság szerint ez a döntés sértette a hölgy alkotmányban védett jogát a vallásszabadsághoz. Az indoklás azonban rendkívül furcsa volt. A korlátozásnak nem lévén törvényi alapja, az nem is korlátozható. Ez azonban tekinthető egy burkolt felhívásnak is arra, hogy a törvényhozók alkossanak ilyen tartalmú jogszabályt. A szövetségi Alkotmánybíróság második szenátusának részletes indoklása tartalmazta, hogy rátermettsége és alkalmassága alapján minden németnek joga van ahhoz, hogy hivatalt viseljen (az Alaptörvény biztosítja: 33. cikk (2) bekezdés), azonban a köztisztviselők alapjog-gyakorlása korlátozható, ha ez a közszolgálat általános követelményeiből vagy az adott hivatal sajátos követelményeiből következik. A közhivatalhoz való hozzáférés azonban nem függhet vallási hovatartozástól. Az állami intézmények világnézeti-vallási semlegessége és a tanárok vallásszabadsága versengő értékek. A szülőknek joguk van gyermekük vallásos vagy épp vallás-semleges nevelését meghatározni tehát joguk van a „vallási és világnézeti meggyőződésükkel összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz”.³³ Ezen érvek mentén azonban nem igazolható a tanárok fejkendőviselésének tilalma. A negatív vallásszabadság tehát nem arra ad jogot, hogy

³² G. Robbers: Religion and Law in Germany, International Encyclopaedia of Laws (series), Germany, 2010. 105. p.

³³ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, valamint az 1., 4., 6., 7., 12. és 13. Kiegészítő Jegyzőkönyv

más vallások jelképeivel illetve esetleges szertartásaival, vagy más cselekedeteivel ne szembesüljön az egyén, hiszen ez egy sokszínű társadalomban elkerülhetetlen. A tartományi törvényhozó feladata az, hogy a tanár pozitív vallásszabadsága és a vallási világnézeti semlegesség, a szülők jogai között egy elfogadható kompromisszumot teremtsen. A Szövetségi Alkotmánybíróság többek között kifejtette azt is, hogy a fejkendő nem feltétlenül alárendeltséget fejez ki. Sok egyéb jelentése lehet.

Az Alkotmánybíróság nem egyhangúlag, hanem 5:3 arányban hozta meg döntését. A három kisebbségben maradt bíró különvéleménye szerint, aki közhivatalt vállal, tehát az állam szolgálatába áll, az állami akaratnak veti alá magát. Nem hivatkozhat olyan mértékben szabadságjogaira, mint az, aki nem vállalt hasonló hivatást. Szerintük a fejkendő objektíve alkalmas arra, hogy konfliktusra vezessen, hogy akadályozza az iskolai munkát. Azt mondják, nem kell konkrét veszély, elég a megelőzésre törekvés és mivel a fejkendő a politikai iszlám erőteljes jelképe, így a fejkendőviselés megtiltható. Ezzel ellentétben egy fészület a tanteremben alig jelent beavatkozást. Tehát a különvélemény más mércével méri a két vallási jelképet. A tartományi törvények ezen döntés nyomán változók.³⁴

Ezen téma kapcsán érdemes kitérni egy korábbi (ám az utolsó fejezetben tárgyaltak szempontjából érdekes), másik vallási szimbólummal kapcsolatos 1995-ös német szövetségi Alkotmánybíróság által hozott döntésre, majd egy ezt követően alkotott törvényre is a fészület kötelező elhelyezésével kapcsolatban a bajor iskolákban. Az alkotmányjogi panasz arra irányult, hogy az iskolák falán lógó keresztet távolítsák el, ugyanis az sérti mások vallásszabadságát. Az Alkotmánybíróság a panasznak helyt adott. Úgy érvelt, hogy a többségi álláspont szerint sérti az alaptörvényt az a körülmény, hogy a diákok az állam akaratából minden nap szembesülnek a vallási jelképpel és bár a fészület elhelyezése nem teszi kötelezővé a vele való azonosulást, mégis olyan állásfoglalásnak minősül, ami megengedhetetlen. A döntést számos heves bírálattal érte, a megsemmisített rendelet helyébe lépő új jogszabály azonban kulturált megoldást talált a vita feloldására. Az új bajor törvény szerint a fészület tantermekben való elhelyezése kötelező ugyan, de a szülőknek joga van a tiltakozásra, és ennek megtörténte esetén az iskolának el kell távolítania a jelképet.³⁵

³⁴ Barnett: I. m., 22-24. p.

³⁵ Martin Heckel: Das Kreuz im öffentlichen Raum. Zum Kruzifix-Beschluss des Bundesverfassungsgerichts, In: Deutsches Verwaltungsblatt, 1996. 453-482. p.

Ennek kapcsán tehát látható, hogy a vallási szimbólumokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekre és problémákra található mindenkinek elfogadható megoldás, és a francia modellel, mely az abszolút szekuláris jelleget mond magáénak és a laicité megvalósulásának mintaállamaként tartják számon, összehasonlítva talán szimpatikusabbnak találjuk ezt a támogató, kompromisszumképes rendszert.³⁶

3.3. Dahlab v. Svájc ítélet – a strasbourgi bíróság állásfoglalása

A kérelmező már második éve tanított Genf kanton egy általános iskolájában köztisztviselőként, amikor iszlám vallásra tért át, és elkezdett az iskolában is fejkendőt viselni. Tanítás közben ezt mindig viselte. A szülők panaszt nem tettek emiatt, azonban a szakfelügyelet néhány év után jelezte a kanton oktatási szerveinek, hogy a panaszos iszlám fejkendőben tanít. Ezt a közoktatási törvény tiltja Svájcban akként, hogy megfogalmazza: tilos a nyilvános azonosulás bármiféle vallással vagy meggyőződéssel, hiszen az a szekuláris közoktatás elveivel nem egyeztethető össze. A panaszos minden jogorvoslati lehetőségét kimerítette, azonban a közoktatás felekezeti semlegességének sérelmére hivatkozva, ezek nem vezettek eredményre.

Érdekes a panaszos érvelése, hiszen azt állítja, csak kereskedelmi forgalomban kapható darabokat viselt. Szerinte öltözetét úgy kellene kezelni, mint bármilyen más ruhadarabot. Ezzel a döntéssel pedig azt a jogot vonja meg tőle az állam, hogy ízlése szerint öltözzön. A bíróság (a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata során) megállapította, hogy nyilvánvaló, hogy fejkendőjének viseletét nem az ízlése, hanem a Korán tanításai indították, így az erre való hivatkozást nem tudja elfogadni. A bíróság továbbá azzal is érvelt, hogy a pedagógusoknak, mint köztisztviselőknek többletkötelezettségeik vannak. Köti őket a hatóságoknak való alávetettség. Jogaik arányos korlátozását tűrniük kell, hiszen sajátos semleges pozíciót kell betölteniük, mivel mindennapi kapcsolatban állnak diákjaikkal.³⁷

A bíróság határozatával választás elé állította a tanárt, vagy állását tartja meg vagy vallása kötelező vagy kötelezőnek vélt előírását. A szerző szerint ez mindenképpen problematikusnak tekinthető. Kérdésesnek tartja, hogy mennyiben véd ez a korlátozás közérdeket, hiszen lehetetlen választás elé állít egy pedagógust úgy,

³⁶ Schanda Balázs: Vallási jelképek az állami iskolákban – jegyzetek a Lautsi kontra Olaszország ítélet nyomán, Acta Humana, 20. évfolyam, 3. szám, 2009. 27-32. p.

³⁷ Dahlab v. Svájc ügy, (42393/98), [2001], ECHR 2001. február 15.

hogy a diákokra gyakorolt hatás mindenképpen kétséges, nem meghatározható, hogy milyen mértékben formálja, vagy egyáltalán formálja-e a diákok világszemléletét ez a viselet. A szerző úgy véli, hogy a gyermekeket rengeteg hatás éri, nem csak az iskolában, hanem az utcán, a boltokban, sőt még otthon a televízió előtt ülve is, ezek kiküszöbölhetetlenek. A különböző impulzusok közül a gyermek, szülei segítségével leszűri a lényeget, kikristályosodnak benne gondolatok, és az emberek különbözősége talán elfogadóbbá, toleránsabbá teszi.

A bíróság továbbá azt az álláspontot is bevonta vizsgálódásának körébe, hogy a fejkendő a nemek egyenjogúságának sérelmét is jelenti. Amennyiben a Bíróság a nemek egyenjogúságát beleveszi a vizsgálódása körébe, akkor ezt a tényezőt mélyebben kell vizsgálnia a szerző álláspontja szerint. Nem bizonyos, hogy ezt gender problémaként kell tárgyalni.

A bíróság utolsó érve pedig az volt, hogy ha megengedi egy vallási jelkép használatát, akkor más vallási jelképeknek is teret kell biztosítani a semleges állami oktatásban, így akár a kipának vagy a reverendának, ami a Bíróság szerint aláásná a semlegességet.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt a panaszos kifejtette, hogy szerinte nem volt megfelelő törvényi alapja a tilalomnak, emellett nem veszélyeztette a közrendet, közbiztonságot a fejkendő viselése, sőt semmi zavart nem okozott. Véleménye szerint nem csupán a 9. hanem a 14. cikket (hátrányos megkülönböztetés tilalmát) is sérti a Bíróság döntése, hiszen a muszlim férfiak taníthatnak probléma nélkül, azonban a nőket hátrányos megkülönböztetés éri.

A Bíróság megállapította, hogy ezen cikkek a demokratikus társadalom alapjait jelentik, azonban a pluralizmus velejárója, hogy konfliktusok keletkezhetnek a sokféleségben, így biztosítani kell a vallások egymás mellett, biztonságban való létezését, amit csak korlátozásokkal lehet elérni. Ez a korlátozás arányos, és megfelelően előrelátható kell, hogy legyen, mert ez a jogállam alapkövetelménye. A szabályoknak megfelelően alakíthatják így az egyének életüket. Az EJEB egyetértett a svájci bíróság érvelésével, és a megállapította, hogy a kanton közoktatási törvénye elég precíz ahhoz, hogy törvényben, előre meghatározott korlátozásról beszélhessünk. A Bíróság szerint a döntés „szükséges volt egy demokratikus társadalomban”.³⁸

³⁸ Dahlab v. Svájc ügy, (42393/98) [2001] ECHR 2001. február 15.

Amint a szerző a fentiekben írja, több ponton is megkérdőjelezhető ez az érvelés. A demokráciát igyekszik védelmezni egy olyan vallással szemben, mely abszolút eltérő értékeket képvisel, mint az európai demokratikus államok által elfogadottak, melyeket a demokrácia alapkövetinek tekintünk. Annyiban védhető az EJEB álláspontja, hogy a közalkalmazottakat eltérően kezeli a jog, mint a magán szférában dolgozókat. A szerző mégsem ért egyet ezzel a durva korlátozással a fent leírt érvek okán. A későbbiekben kitér arra a szerző, hogy Svájjal szemben, mivel önmeghatározását tekintve abszolút szekuláris, a Bíróság többlet követelményeket támaszt, a minimum standardon túl a teljes semlegességet kéri rajta számon, de erről az utolsó érdemi fejezet szól majd részletesen a Lautsi ügy³⁹ kapcsán. A következő fejezet a militáns demokráciával foglalkozik és folytatja azt a gondolatmenetet, amit már a Dahlab döntés kapcsán elkezdett a szerző kifejteni, vagyis korlátozhatunk-e alapjogot attól való félelmünkben, hogy az azzal való élés visszaélésbe csap át, illetve, ha igen, hol húzódnak ennek határai?

³⁹ Lautsi v. Italy ügy, (30814/06), ECHR 2011. március 18.

4. Militáns demokrácia

A militáns demokrácia fogalma és eredeti értelmezése Karl Lowensteintől származik, aki ezt a koncepciót és fogalomrendszert a fasizmus és más szélsőséges ideológiák ellen dolgozta ki.⁴⁰ A fogalmat Patrick Macklem más kontextusba helyezi, és úgy definiálja, mint az „alkotmányos demokráciának egy formája, amely fel van hatalmazva a polgári és politikai szabadságok védelmére azok megelőző korlátozása által”.⁴¹

A téma központi kérdése az, hogy a demokráciát fenyegető veszélyekkel szemben mennyiben léphet fel az állam, ha ezen fellépés a demokratikus alapjogokkal kollidál. Kérdéses, hogy hol húzódnak a demokrácia határai. Közkeletű az a fel fogás, hogy a szabadság egy demokráciában addig terjed, amíg mások szabadságát nem sérti. Azonban kérdéses, hogy a demokrácia sérelmének veszélye mennyiben indokolhatja az állami fellépést akár egy párt betiltásáról, akár a köztisztviselőket viselő vállalkozásokról legyen szó. A szabad vallásgyakorlás és a demokrácia védelme esetén hol lehet vagy egyáltalán meg lehet-e találni azt a vékony határvonalat, amely mentén megakadályozható, hogy a történelem megismételje önmagát és demokratikus keretek között pusztító diktatórikus rezsim kerüljön hatalomra, és mégis biztosítható a demokráciából fakadó szabadságok széles körű élvezése.

Németországban találkozhatunk először a militáns demokrácia kifejezéssel, mint a második világháború utáni Németország alapító elvével. A weimari köztársaság bukása olyan történelmi tapasztalatot jelentett, amely megalapozta, hogy Németország érzékenyen lépjen fel olyan politikai tevékenységet folytató szervezetekkel szemben, melyek a demokrácia rendjét, akár csak fenyegetik.⁴²

Olaszország 1948-ban tett intézkedéseket, nevezetesen alkotmánymódosítást hajtott végre, hogy a fasizmust csírájában elfojtsa és betilthassa a Nemzeti Fasiszta Pártot. Az alkotmány szerint a köztársasági elnök jogosult fellépni, ha a köztársaság intézményei súlyos és sürgető veszélyben vannak.

⁴⁰ Karl Lowenstein: Militant Democracy and Fundamental Rights, The American Political Science Review, Vol. XXXI., June 1987, No. 3. 417-432. p.

⁴¹ Patrick Macklem: Militant democracy, legal pluralism, and the paradox of self-determination, In: International Journal of Constitutional Law, 2008. 531-552. p.

⁴² Karl Lowenstein: Uo., 417-418. p.

Több más ország, így Lengyelország, Ukrajna, Bulgária, Spanyolország is megfogalmazott alkotmányában ilyen védelmi mechanizmusokat beindítani hivatott felhatalmazást.⁴³

A történelmi meghatározottság miatt persze érthetők ezek a rendelkezések a nemzeti alkotmányokban, de emellett igazán izgalmas kérdés, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága milyen álláspontot képvisel, mennyiben engedi a militáns demokratizmus térnyerését. Ezt a kérdést több bírósági döntés mentén fogjuk megválaszolni.

4.1. A Refah Párt v. Törökország ügy

A tényállás szerint a Refah Párt 15 éves létezése után, amikor 1998-ban a legtöbb parlamenti helyet sikerült megszereznie a választásokon és a koalíciós kormány tagjává vált, az Alkotmánybíróság feloszlatta a pártot. A párt elképzelése az volt, hogy a társadalmat különböző vallási felekezetekre bontja. Mindenkinek választania kell, hogy melyik vallási felekezet szabályainak veti alá magát jogi értelemben. A párt szerint ez a rendszer a szerződéskötés szabadságán alapult volna. A társadalom tagjai vallási meggyőződésük szabályai szerint élhették volna életüket.⁴⁴

Az EJEB-hez érkezett kérelem a 11. cikk sérelmét állította, azonban a 9. cikk és a militáns demokrácia kérdéseit vizsgálva is rendkívül érdekes a Bíróság döntése. A strasbourgi bíróság ugyanis nem látta megalapozottnak a kérelmet, mivel a korlátozás legitim célt szolgált, mely szükséges volt egy demokratikus társadalomban. Az érvelés továbbá azt is rögzíti, hogy elfogadható az a megelőző beavatkozás, mely egy lehetséges demokráciaellenes programot végrehajtani szándékozó politikai pártot feloszlat. Az állam akkor jogosult fellépni, ha kellően közeli a demokráciára irányuló veszély. A Refah fent említett érvei ellenére a Bíróság szerint ez a tervezett „polgári jogrendszer”⁴⁵ sértené az Emberi Jogok Európai Egyezményének egyenlőségi garanciáját, sőt a jogállamiságot is, és korlátozná az egyének közti megkülönböztetés tilalmának elvét a szabadságjogok élvezete tekintetében.

A Bíróságnak azonban nem volt elegendő információja arra vonatkozólag, hogy az egyes személyek mennyiben választhatják meg, hogy az éppen adott kérdésben

⁴³ Patrick Macklem: I. m., 531-552. p.

⁴⁴ Refah v. Törökország ügy, (41340/98, 41342/98, 41344/98) [2001] ECHR 2001. július 31.

⁴⁵ Refah v. Törökország ügy, (41340/98, 41342/98, 41344/98) [2001] ECHR 2001. július 31.

vallásuk előírásait követik vagy a szekuláris jogszabályoknak vetik alá magukat. Az is csak feltevéseken alapult, hogy a különböző vallási jogrendek joghatóságot kapnának a köz- és magánjog minden területe felett, valamint hogy az állam nem léphetne fel, mint az egyéni jogokat és szabadságokat garantáló intézmény. Bár bizonyítékok nem álltak a Bíróság rendelkezésére ezen kérdésekben, ilyen következtetéseket vont le a meglévő információkból.⁴⁶

Több kérdést is felvet ez az ügy. Egyrészt, ha a párt már 15 éve létezett, meghatározott célok mentén, egyértelműen nem szekuláris jelleggel, akkor korábban hogyhogy nem volt felismerhető ez a veszély. Természetesen a kormányba való bekerüléssel realizálódott a „veszély”, ami nyomós érv lehet a párt betiltásának helyeslők kezében. Másrészt, a Bíróság előtt több kérdés tisztázatlan volt. A probléma az, hogy ezen kérdések megválaszolása akár a párt vallásos jellegének és programjának a demokrácia alapkövetelményeivel való összeegyeztetésének lehetőségét is felvázolhatták volna.

A szerző mindezen kérdések ellenére, ebben az esetben a Bíróság álláspontjával részben egyetért. A demokráciát viszonylag közeli veszély fenyegette (a közvetlen veszély nem feltétele a tilalom Egyezményvel való összeegyeztethetőségének), hiszen egy deklaráltan és szigorúan szekuláris, friss demokráciáról lévén szó, ez a döntés vélhetően egy visszarendeződést előzött meg. Persze ebben nem lehetünk biztosak, de mivel a párt programja közvetlen veszélyt hordozott, ez igazolható.

4.2. Sahin v. Törökország ügy

Tényállás szerint Leyla Sahin ötödéves orvostanhallgató volt az isztambuli egyetem orvosi karán, amikor az egyetem megtiltotta neki, hogy fejkendőt viselve látogassa az órákat vagy ilyen vallási öltözetben vizsgázzon. A kérelmező a 9. cikkre hivatkozva kérte meg a Bíróságot, hogy állapítsa meg a döntés Egyezménybe ütköző jellegét.

A Bíróság ezzel szemben, a fent említett Refah ügygel kapcsolatos érvelés mentén a kérelmet nem tartotta megalapozottnak, azt mondta ki, hogy a tilalom legitim célt szolgált tehát és szükséges volt egy demokratikus társadalomban. Egy demokratikus társadalomban, ahol több vallás követői egy nemzeten belül, ugyanazon nép tagjaiként

⁴⁶ Patrick Macklem: I. m., 531-552. p.

élnek együtt, szükséges lehet korlátozni az egyén vallásszabadságát annak érdekében, hogy biztosított legyen a különböző csoportok között az egyes meggyőzések tiszteletben tartása. Továbbá a 9. cikk nem ad védelmet minden vallás és meggyőződés által motivált tettnek. A Bíróság széles mérlegelési szabadságot adott az államoknak, jelen esetben Törökországnak olyan intézkedések meghozatalában, melyek a vallást és az azzal versengő értékeket igyekeznek összeegyeztetni.⁴⁷

Fontos megemlítenünk, hogy egy bíró (Tulkens bíró) különvéleményt kapcsolt a Sahin ítélethez. Megállapítja, hogy nincs disszenzus azon kérdésben, mely a radikális iszlám terjedésének megállítását célozza, azonban semmi esetre sem ért egyet azzal a gondolattal, hogy a fejkendő az iszlám fundamentalizmus jelképe. A vallásgyakorláshoz fűződő egyéni érdek ilyen módon tehát nem vethető alá a közösség szélsőségekkal szembeni harcának. A fejkendőviselés megtiltása nem tekinthető ezen harc egy legitim eszközének. Ezen felül Tulkens bíró szerint a megelőző intézkedések meghozatala esetén az államoknak csak szűk mérlegelési szabadságot lehet adni, és kitétel kellene, hogy legyen a demokráciát fenyegető közvetlen veszély.⁴⁸

Tulkens bírónő érvelésével a szerző teljes mértékben egyetért. Hordozhat-e vagy milyen veszélyt hordozhat magában egy egyetemista fejkendője, öltözéke? A szerző szerint a világ színessége, a vallások, kultúrák, gondolkodásmódok, sőt a divat sokfélesége miatt is igazolhatatlan a Bíróság azon álláspontja, hogy ezzel a tilalommal a társadalom többi tagja meggyőződésének tiszteletben tartását védi.

4.3. Dogru v. Franciaország ügy

A tényállás szerint egy tizenegy éves muszlim kislányt zártak ki a középiskolából Franciaországban, mert nem volt hajlandó a tornaórán levenni fejkendőjét, annak ellenére, hogy az iskola szabályzata tornaruha viseletét írta elő és a tornaórán való részvétel kötelező jellegét. A kizárás miatt azonban a kérelmező az Államtanácshoz fordult. Az Államtanács joggyakorlata szerint a diákoknak nem megengedett, hogy a vallási hovatartozásnak megfelelő jelképet hordjanak, mert elkerülhetetlenül a nyomás, hittérítés, provokáció egy formáját jelenítik meg ezzel, mindeközben pedig zavarják az oktatási tevékenységet, aláássák a közösség más tagjainak méltóságát, akár a biztonságos oktatást is veszélybe sodorhatják. Azonban a

⁴⁷ Leyla Sahin v. Törökország ügy, (44774/98), [2004] ECHR 2004. június 29.

⁴⁸ Leyla Sahin v. Törökország ügy, (44774/98), [2004] ECHR 2004. június 29.

Conseil d'Etat érvénytelenítette a minden vallási jelkép viselésére vonatkozó szigorú iskolai tilalmakat, mert túl általánosan fogalmaztak. Nem lehet megbüntetni egy diákot csak a fejkendő viselése miatt, mert a nyomásgyakorlás, hittérítés egyetlen formája sem valósul meg egyszerűen egy ruhadarab hordása által, emellett pedig ez az iskola közrendjét sem zavarja, az érvelés szerint. Az iskolai tornaórákon részvételt nem akadályozza az Államtanács szerint a fejkendő.

Az EJEB szerint azonban az iskola döntése összhangban állt az Államtanács joggyakorlatával, a kormányzat politikájával, így a szabályzat nem sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikkét.

A Bíróság a Sahin döntésben szereplő érveket alkalmazta itt is, vagyis, hogy az állam szerepe semleges kell, hogy legyen, hiszen a különböző vallások, hitek szervezőjeként kell fellépnie, biztosítania kell a különböző csoportok közötti toleranciát, meg kell valósítania a demokrácia alapértékeit, így a párbeszéd és kompromisszumkészség szellemiségét is. Az államnak az EJEB széleskörű mérlegelési szabadságot ad, hogy képes legyen megvalósítani az egyensúlyt az egymással versengő érdekek között. A Bíróság megjegyezte, hogy a tilalom nem volt abszolút jellegű, hiszen a tornaóra kivételével a kérelmező hordhatta a fejkendőt. A Bíróság azonban nem reagált arra, hogy a kérelmező javasolta a sapka alternatíváját, hiszen ezzel az egészségügyi és biztonsági okokat, melyek a tornaórán való részvétel tagadásához, majd a kislány kizárásához vezettek, kiküszöbölhették volna.⁴⁹

Érdekes, hogy egy muszlim kislány jelentéktelennek tűnő ügye, mely lényege, hogy a diák fejkendőt kíván viselni tornaórán ilyen alapelveket érintő, nagyszabású esetté nőtte ki magát. Bár a fejkendő viselésének korlátozása csak a tornaórára vonatkozott, mégsem látja a szerző azt a veszélyt, amely legitimálja az iskolából való kizárást. Abban az esetben, ha a fejkendő valamely feladat elvégzésében korlátozná a kislányt vagy veszélyes lenne annak fejkendőben való elvégzése, más lehetőségek is a nevelő illetve az iskola rendelkezésre állnak, hogy ezt a problémát orvosolják. A szerző szerint érdemes elgondolkodni azon, hogy egy nyaklánc, melyen kereszt lóg medálként, ugyanilyen kérdéseket vetne-e fel. Ha ez a nyaklánc balesetveszélyes lenne, és viselője mégsem lenne hajlandó levenni, akkor is iskolából való, EJEB által legitimált kizárás lenne a vége?

⁴⁹ Dogru v. Franciaország ügy és Kervanci v. Franciaország ügy, (27058/05 és 31645/04), ECHR 2008. december 4.

Aktas, Bayrak, Gamaled dyn, Ghazal, J. Singh és az R. Singh v. Franciaország ügyekben⁵⁰ a tényállás rendkívül hasonló volt. A kérelmezők ezen 6 diák szülei voltak, mert az iskola, ahová beiratkoztak tilalmazta a fejkendő, fiúk esetén a turbán viseletét. A diákok nem voltak hajlandók levetni öltözkük ezen darabját, így megtiltották az osztályterembe való belépésüket, majd a szülőkkel folytatott viták után elbocsátották őket az iskolából. A Bíróság szerint a korlátozás elfogadható, az állami iskolák vallási semlegességére és mások vallásszabadságának védelme miatt.

4.4. A Begum ügy Angliában az EJE B érvelése mentén

A Denbigh középiskola diákjainak nagy része (79%uk 2006-ban) muszlim volt, így lehetőséget kaptak arra, hogy viseljék a salwar kameez (köpeny formájú ruha, bő nadrággal) nevű ruhadarabot és egy bizonyos színű és minőségű fejkendőt. Shabina Begum, egy tizennégy éves tanuló, miután két évig hordta a salwar kameezt, engedélyt kért arra, hogy dzsilbáiban (kabátszerű ruha) járhasson iskolába, mely jóval konzervatívabb, jobban elrejteti testét. A kislány pubertás kora miatt gondolta, hogy vallása megköveteli ezt a zártabb ruházatot. Az iskola azonban megtagadta tőle az engedélyt. A döntést bírósági felülvizsgálat követte, majd a Fellebbviteli Bíróság is határozott az ügyben. Mindkét bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az iskola szabályai nem voltak szükségesek egy demokratikus társadalomban, utalva az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikkére. Ezt követően a Lordok Háza felülbírálta a Fellebbviteli Bíróság döntését. Bingham, Hoffman és Scott lordok különvéleményt fogalmaztak, mely szerint az iskola döntése nem korlátozta Shabina Begum vallásszabadságát, mert járhatott volna másik iskolába is, ahol megengedett a dzsilbáb viselete. Lord Nicholls és Hale bárónő nem értett egyet. Szerintük ez zavaróan hatott volna Shabina oktatására, ráadásul szülei döntése lett volna az esetleges iskolaváltás, nem a gyermeké. Abban azonban minden bíró egyetértett, hogy a korlátozás igazolható volt az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikk 2. bekezdése értelmében. Hale bárónő Tulkens bírónő Sahin- esethez fűzött különvéleményével szimpatizálva azzal érvelt, hogy egy nő joga, hogy életmódot válasszon és más ezért nem kritizálhatja, és főleg nem akadályozhatja meg ebben. Azonban az iskola különbözik ettől, mert annak feladata, hogy kultúrák, vallások harmonikus együttélését elősegítse. Az egyenruha az

⁵⁰ Aktas (43563/08), Bayrak (14308/08), Gamaled dyn (18527/08), Ghazal (29134/08), J. Singh (25463/08) és az R. Singh v. Franciaország (27561/08) ügyek

összetartozás érzetét erősíti és segít az etnikai, vallási, társadalmi megosztottságot elsimítani.⁵¹

A szerző úgy véli, a döntés mögött militáns, demokráciát védő motívum nem húzódik meg. Itt más érvek állhatnak a korlátozás mögött, hiszen a vallásnak megfelelő öltözet viselése biztosított, viszont az iskolai egyenruhától eltérő ruházat már nem megengedett.

Érdeemes megemlíteni John Finnis Vallások közötti megkülönböztetés támogatása című munkáját, mely arra az álláspontra helyezkedik, hogy vallási jelkép használata csak akkor veszélyezteti mások jogait, ha ez egy konkrétan meghatározott és bizonyos jelleget öltő vallási kultúrához kötődik. Azt állítja, hogy léteznek olyan jellegzetes vonások, melyek közül, ha egyet vagy többet magán visel az adott vallás, megvalósul a veszélyhelyzet. Ilyen például az egyenlőség elvének tiszteletben nem tartása vagy a vallásos ügyekben való kényszer alkalmazása, illetve a hitehagyók megfélemlítése. A keresztény vallási jelképek viselését az iskolában tehát nem tartja veszélyesnek, azok nem sértik mások jogait és szabadságát, viszont a muszlim szimbólumok megvalósítják ezt a veszélyhelyzetet. Finnis szerint Angliát meg kell védeni az iszlámtól és a muszlim bevándorlási hullámtól is, ezen megelőző intézkedések meghozatalára pedig az állam felhatalmazással rendelkezik.

A szerző teljes mértékben elutasítja ezt az álláspontot. A vallási szimbólumok közti különbségtétel esetén vissza kell csak gondolnunk arra az alapvető demokratikus klauzulára, mely a diszkrimináció tilalmát fogalmazza meg. Ez olyan alapvető értéke a demokráciának, mely kiiktatása a demokrácia védelmében épp a demokráciát semmisítheti meg. A korlátozás ilyen radikális mértéke csak negatív hatással lehet a demokráciára, épp azt öli ki belőle, amit az intézkedés védeni hivatott.

⁵¹ Lord Bingham of Cornhill, Lord Nicholls of Birkenhead, Lord Hoffmann, Lord Scott of Foscote, Baroness Hale of Richmond különvéleményei

Internet:

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060322/begum-2.htm> címen 2012. március 18.

5. A szabadság paradoxonja

5.1. Szabadság, jog, vallás

A szabadság meghatározása igazán nehéz feladat, ahány gondolkodó, ahány eszmei irányzat annyiféle szabadság-definíció létezik. A szabadság W. Cole Durham szerint egyéni szabadságok sora.⁵² A szabadság fogalmával magyarázva a demokrácia a szabadság eszményének politikai intézményesítése. A demokratikus államokban a jog uralmáról beszélhetünk, vagyis arról, hogy a jogállamiság, a jogbiztonság alapértékek. Fontos azonban tisztázni, hogy a demokratikus berendezkedésű országokban nem a jog az egyedüli társadalomszabályozó tényező és nem az egyedüli, kizárólagos normarendszer. Nagy szerepe van ugyanis a független normatív rendeknek is, melyek az önkéntes jogkövetés alapjait adják. Ezek nélkül az állam képtelen lenne működni tartósan, hiszen az állami kényszermechanizmusok elégtelenek lennének minden egyes egyén jogkövetését elérni. A vallás szerepe egyértelmű ezen a téren. A vallás azért lehet olyan sikeres ebben, mert a demokrácia bizonyos elvei vallásos gyökerekkel rendelkeznek. Azonban ez a jog, ahogy a legtöbb alapjog, az élethez és emberi méltósághoz jogot kivéve, korlátozható és a fent leírt tendencia alapján egyre több korlátozást szenved.

5.2. Vallásszabadság, állam

Az állam viszonyulása a vallásszabadsághoz a történelem során igen változó, azonban megállapítható, hogy egy folyamatos távolodás jellemzi ezt a kapcsolatot. Az európai államok szekuláris jellege azonban országonként eltérő formákat ölt. Amint a fentiek alapján is megállapítható, a francia modell laicitása olyan szélsőséges állam egyház szétválasztást jelent, mely nem tűr meg semmilyen állami intézményben vallással kapcsolatos jelképet vagy bármilyen meggyőződéssel kapcsolatos megnyilvánulást. Azonban más modellek a támogató állam helyességében hisznek, mint az angol modell.

A vallást az államtól legalább annyira, ha nem jobban, védeni kell, mint az államot a vallással való összefonódástól. A vallásszabadság tehát az állam által biztosított alapjog. Ez azért is fontos, mert a hitbéli meggyőződés szorosan kapcsolódik

⁵² W. Cole Durham: Vallás, univerzalizmus és demokrácia, Fundamentum, 2-3. szám, 2003. 34-44. p.

az emberi méltósághoz, valamit a vallás a lelkiismeret parancsaként működik, mely erősebb más normáknál, külső tényezőknél, emellett ha az állam megtagadná ezen magasabb rendűnek tartott normák tiszteletét, akkor meggyengülne ettől, hiszen a hívők a transzcendens parancsát elsőrendűnek tartják. A vallásos közösségek segíthetnek a totalitárius kilengések megakadályozásában is erkölcsi normáik révén, illetve az atrocitások nélkül, békében élő vallási csoportok pozitív hatással vannak a társadalomra, összefogják azt.⁵³

A szerző szerint a vallás társadalom-összetartó tényező, mely segít abban, hogy egy koherensebb, megértőbb, toleránsabb világban éljünk. A vallás tehát társadalomformáló tényező is egyben vagy az lehetne, ha ezt a szerepét elismerné a szekuláris állam. A vallást nem úgy kellene kezelni, mint egy megtűrt elemet, hiszen annál sokkal többre hivatott. Nem kell, hogy mindenkinek legyen hite, ez hozzátartozik a pluralizmushoz, azonban akinek van, hasznosabb, sőt kívánatosabb, ha élünk a vallás adta lehetőségekkel. Emlékeztetőül, ezzel szemben a militáns demokrácia szerint a demokráciát védelmezni kell többek között a vallás bizonyos elemeitől, hogy az ne csaphasson át egy diktatórikus rezsimbe úgy, hogy él a szabadság, jelen esetben a vallásszabadság, nyújtotta lehetőségekkel. A szerző úgy véli, ez egy eltúlzott álláspont és meggátolja azokat a pozitív mechanizmusokat, melyek a proszociális⁵⁴ tényezőket erősítik.

Ezek fényében igazán érdekes, hogy a fentiekben leírt jogesetek kapcsán megjelenik a gondolat, hogy az állam független, semleges, a konfliktusok feloldásában segítséget nyújtó intézmény, így mindenféle vallástól távol kell tartania intézményeit, alkalmazottait, mindenkit, aki valamely módon kötődik hozzá (szekuláris államokban). Az elválasztást ezzel olyan szintre emelve, hogy diákokat zárnak ki iskolákból, nem engedik őket vizsgázni, közalkalmazottakat bocsátanak el csak azért, mert fejkendőt viselnek és ragaszkodnak vallásuk parancsához. Kérdés, hogy ez mennyiben tekinthető semleges hozzáállásnak. Talán ez éppen egy értékítéletet fejez ki.

⁵³ W. Cole Durham: I. m., 36. p.

⁵⁴ Samu Mihály: Hatalomelmélet, Budapest, Korona Kiadó, 2000. 46-47. p.

5.3. Az iszlám és a vallásszabadság

Az iszlám megítélése napjainkban igazán negatív Európában. Ezen vallás előretörése és az ettől való félelem az egyik oka a militáns demokráciák kialakulásának. Noah Feldman *After Jihad* című munkájában megfogalmazza, hogy bár az iszlám és a demokrácia fogalmai látszólag távol állnak egymástól, mégsem áthidalhatatlan a távolság. Az iszlám államok elítélése akár meg is akadályozhatja az iszlám demokrácia kialakulását. A szerző szerint az efféle rendszertől (iszlámra épülő államtól) való félelem olyan ellene ható folyamatokat indíthat be, melynek eredménye, hogy egy a társadalmi berendezkedéstől, az egyének meggyőződésétől, a hagyományoktól eltérő rezsim kialakulását szorgalmazza - akár nemzetközi nyomásgyakorlással is - a nyugati államok, mely pontosan az emberektől való idegensége nyomán robbant ki népi megmozdulásokat, ami instabillá teszi a belpolitikai helyzetet. Noah Feldman szerint a nyugati demokráciáknak is vannak gondjaik, az egyenlőtlenségek, mind faji, nemi és állampolgári területen régóta okoznak fejtörést. Ezek ellenére a demokráciát tarjuk a lehető legjobb találmánynak. Feldman szerint megérdemel egy esélyt az iszlám demokrácia is, bár a buktatók száma itt is meglehetősen nagy.⁵⁵

A szerző szerint érdemes elgondolkodni azon, amit Feldman javasol. Hajlamosak vagyunk megfélemezni ugyanis arról, hogy a nyugati demokráciák kialakulásához is idő kellett és mire elérte mai formáját rengeteg diktatórikus elemmel kellett megbirkóznia, sokáig csiszolódott, formálódott. Ez az időszak nem volt mentes a véres háborúktól és kegyetlen diktátorok uralmától, de a történelem során elkövetett hibákból tanulva, keresztény-zsidó gyökerekből, a francia forradalom eszményeiből és a második világháború után kibontakozó alkotmányos értékekből kiindulva kialakult az, amit ma demokráciának hívunk. Ezt a fejlődési utat, akár félelemtől, akár a nyugati demokrácia értékeinek gyors elterjesztésétől hajtva, nem szabad megtörni az iszlám államok esetében.

Az emberi jogok és a vallás kapcsolatát figyelve, ahogy Scott Appleby írja, összetett ambivalenciát látunk.⁵⁶ A vallás előhívhatja akár az emberi természet legmagasabb elemét, mindazonáltal gyakran épp az ember embertelenségének legsötétebb megnyilvánulását hozza felszínre. Az emberi jogok deklarált elvei

⁵⁵ Noah Feldman: *After Jihad*, New York, Farrar Straus and Giroux, 2003. 19-30. p.

⁵⁶ Scott Appleby: *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2000.

elfogadottak, pozitívak, értékeknek tartjuk őket, melyek védelemre, megőrzésre hivatottak. Mégis hordoznak olyan elemeket melyek megszüntetését tűzték célul. Védhetik az emberi jogi mozgalmak az esélyegyenlőség, a diszkriminációtílalom, a nők és férfiak közti megkülönböztetés tilalmának deklarált elveit, miközben épp ezek oltalmazása során tesznek különbséget vallások között, arra hivatkozva, hogy a nyugati kultúra szerint az iszlámban a nő és férfi nem egyenrangú. Érdekes az kérdés, hiszen ebben a helyzetben szinte lehetetlen következetesnek maradni. Azonban megfontolandó a fent már kifejtett gondolat, miszerint eltérő kultúrkör, eltérő világszemléletet, eltérő értékek tiszteletét jelenti.

Ezek kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a vallási közösségeket az egyetemes emberi jogi normák barátainak vagy ellenségeinek kell tekintenünk? Talán jobb a független alapokon nyugvó emberi jogi normák mellett érvelni vagy keressük inkább az egyetemes emberi jogok igazolását a vallásokban?

6. Eltérő megítélés - diszkrimináció vagy az értékelési margó kiszélesítése a Lautsi ügy kapcsán

6.1. Az ügy leírása⁵⁷

A kérelmező, Soile Tuulikki Lautsi finn-olasz kettős állampolgár, akinek két gyermeke az olasz Abano Terme városában lévő állami iskolába járt, fiai szekuláris szellemben való nevelése céljából az osztálytermekben kifüggesztett keresztek eltávolítását szeretne volna elérni. Lautsi asszony a kezdeményezését a Semmitőszék 2000-ben hozott ítéletével támasztotta alá, amelyben a bíróság kimondta, hogy a választóhelyiség falán függő feszület ellentétes az állami semlegesség elvével. Miután azonban sem az iskolavezetés, sem az oktatási miniszter nem vette figyelembe kérelmét, sőt kibocsátott egy állásfoglalást, amelyben kifejezetten nem tanácsolta az iskolai kereszt eltávolítását, Soile Lautsi Veneto régió közigazgatási bírósághoz fordult, arra hivatkozással, hogy az iskola sérti az állam és egyház szétválasztásának elvét, amely az ország egyik alapértéke. A közigazgatási bíróság az alkotmánybírósághoz fordult 2004-ben, azonban az alkotmánybíróság nem foglalkozott az ügygel hatáskör hiányra hivatkozva. Ezt követően a közigazgatási bíróság 2005-ben elutasította a felperes beadványát arra hivatkozva, hogy a kereszt nem csupán egyházi jelkép, hanem az olasz történelem és kultúra, végső soron az olasz identitás kifejeződése, az egyenlőség, szabadság és tolerancia, valamint az állami szekularizmus szimbóluma. Ez tulajdonképpen megfelelt a kormány azon érvelésének, miszerint a kereszt, mint az alkotmányban egyetlen nevesített egyház, a római katolikus egyház „zászlaja”, a teljes olasz állam jelképe. A fellebbviteli eljárásban a Consiglio di Stato, a legfelső adminisztratív bíróság 2006. februári ítéletében lényegében ugyanazt mondta ki, mint Veneto régió közigazgatási bírósága, vagyis hogy a feszület az olasz polgári értékek és az olasz alkotmány által garantált szekularizmus megtestesítője.⁵⁸ Ezzel a felperes valamennyi fellebbviteli lehetőséget kimerítette és a hat hónapos határidőn belül 2009-

⁵⁷ Silvia Borelli: Towards a Less Secular Europe? The Decision of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights in Lautsi v. Italy, In: Insights (American Society of International Law), 12 May 2011.

⁵⁸ Lautsi v. Italy – A Lost Opportunity, 1 July 2010.

Internet:

<http://humanistfederation.eu/lautsi-v-italy-a-lost-opportunity/> címen, letöltés: 2012. november 7.

ben az Európai Emberi Jogi Bírósághoz fordult. Érvelésének lényege az volt, hogy a kereszt jelenléte az iskola osztálytermeiben sérti az ő és gyermekei vallásszabadságát és jogát arra, hogy meggyőződésének megfelelő szellemben nevelje őket, illetve nevelkedjenek.

A Bíróság héttagú kamarájának 2009 novemberében, egyhangúsággal meghozott határozata szerint a kereszt jelenléte az állami iskola osztálytermeiben egyfelől sértette a szülők jogát, hogy az 1. kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkének megfelelően világnézetükkel összhangban taníttassák gyermekeiket, másrészt a gyermekek vallásszabadságát, azaz azt, hogy, amint azt az Egyezmény 9. cikke és az ahhoz kapcsolódó esetjog elismerte, kifejezzék vallásos meggyőződésüket, vagy éppen ne.⁵⁹ A Bíróság történeti áttekintést adott a feszület iskolákban való elhelyezésének kötelező szabályairól. A Bíróság nem értett egyet az olasz közigazgatási bíróságokkal, melyek szerint a szekuláris állam kifejezése a kereszt, sőt a strasbourgi bíróság szerint a feszület a katolikus vallással joggal köthető össze, így a feszület jelenléte az osztálytermekben sérelmes lehet a nem katolikus vallásúak és az ateisták számára. Ez a veszély különösen fennáll a vallási kisebbségekhez tartozó diákok vonatkozásában. A vallásszabadság negatív oldala nem korlátozódhat kizárólag a kifejezett vallásos oktatás hiányára, hanem magába kell, hogy foglalja az egyházi, vallási szimbólumok és az ateizmus jelképeinek tilalmát is. A negatív jog fokozott védelmet igényel minden olyan esetben, amikor maga az állam részesít előnyben egyfajta meggyőződést olyan helyzetben, amelyet az egyén nem, vagy csak aránytalanul nagy nehézségek árán tud elkerülni. A vallásos jelképek jelenlétét nem indokolhatja sem a vallásos környezetben való oktatást szorgalmazó szülők akarata, sem pedig politikai kompromisszum. Az államnak semlegesnek kell lennie különösen akkor, ha az egyén függ az állami szolgáltatástól, így például a kötelező állami oktatás területén, ahol az oktatásban való részvétel vallásos meggyőződéstől függetlenül kötelező, és ahol elsődleges feladat a diákok kritikus gondolkodásra való nevelése. A Bíróság szerint a feszület, mint egy a katolicizmussal (a többségi olasz vallással) könnyen összekapcsolható szimbólum, állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezése az oktatási pluralizmust, amely elengedhetetlenül szükséges egy demokratikus társadalom fenntartásához, amelyet nem csak az Egyezmény, hanem az olasz alkotmánybíróság is alapértékként fogadott el, nem mozdítja elő. A Bíróság tehát megállapította az Egyezmény 9. cikkének, és az 1.

⁵⁹ Lautsi v. Italy ügy, (30814/06), ECHR 2011. március 18.

Kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkének sérelmét. Mivel a Bíróság megállapította az Egyezmény sérelmét, nem találta szükségesnek a 14. cikk szerinti diszkrimináció fennállásának vizsgálatát. A Bíróság igazságos elégtételként a lelki sérelem miatt 5000 eurót ítelt meg a kérelmezőnek. Az olasz Silvio Berlusconi vezette kormány azonnal bejelentette fellebbezési szándékát.⁶⁰

Az ügy ezt követően a Nagykamara elé került, mely megváltoztatta az első döntést és a panaszt elutasította. A Bíróság döntése indokolásában megállapította, hogy a vallásszabadság (azon belül pedig az állami kötelezettség a szülők vallási és filozófiai meggyőződésének tiszteletben tartására) nem csupán a tananyagra és az oktatás módjára terjed ki, hanem valamennyi olyan körülményre, amely a közoktatást és a tanítást „körülveszi”, tehát az osztálytermekben található tárgyakra is. Ez a megállapítás összhangban áll az első döntéssel, melynek indoklása, a fentiekben leírtaknak megfelelően tartalmazta szinte ugyanezt a megállapítást. A Nagykamara is úgy vélte, hogy a feszület mindenekelőtt vallási szimbólum. Ugyanakkor a Bíróság – a Második Szekcióval szemben – úgy ítélte meg, hogy nem bizonyítható az, hogy a vallási jelkép kihelyezése hatást gyakorol a diákokra, ugyanis a falon lógó feszület „passzív szimbólum”. A kérelmező saját, szubjektív megítélése a sérelem bekövetkezte vonatkozásában önmagában nem elegendő annak megállapításához. A feszület – túl azon, hogy elsősorban vallási jelkép – hozzájárul az olasz identitáshoz, és hagyományosan ott lóg az iskolák falain. Annak megítélése, hogy ez a hagyomány fenntartandó-e, az állam mérlegelési jogkörébe (margin of appreciation) tartozik. A tagállami mérlegelési jogkör meghagyása, azaz a margin of appreciation vagy értékelési margó elve alapvető fontosságú a strasbourgi bíróság gyakorlatában. A Bíróság bizonyos, különösen érzékeny területeken, mint a vallási szimbólumokkal kapcsolatos jelen ügy is, ahol nem létezik közös európai mérce, állandó gyakorlata szerint úgy dönt, hogy nem kívánja ezt az űrt betölteni, és nem aktivista módon válaszolja meg a felmerülő kérdéseket, hanem szélesebb mozgásteret enged az államoknak. A Bíróság figyelembe vette azt is, hogy az egyes európai államok kulturális és történelmi fejlődése mennyire sokszínű. Nincs tehát egységes európai mérce a tekintetben, hogy a vallási

⁶⁰ Grégor Puppink, PhD, Kris J. Wenberg, Esq.: ECHR – Lautsi v. Italy, European Centre for Law and Justice, Legal Memorandum, April 2010. 1-46. p.

jelképeknek van-e helyük a közéletben, a közoktatásban. Az állam általi egyezményértés tehát nem állapítható meg a Bíróság Nagykamarája szerint.⁶¹

Az ügy részletes ismertetése és az olasz közigazgatási bíróság, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának érvelése rámutat sok lényeges kérdésre, rámutat a szerző szerint a katolicizmussal mindenképp összefüggésbe hozható jelképpel kapcsolatos megítélés sokszínűségére és arra, hogy ez mennyiben tér el a más vallási szimbólumokkal kapcsolatos megítéléstől.

6.2. Következtetések, kérdésfelvetések

Az olasz közigazgatási hatóság döntései és érvelése, valamint a strasbourgi emberi jogi bíróság két kamarájának érvelése eltérő elemeket hordoz, melyekről érdemes bővebben szót ejteni.

Elsőként az az érvelés, miszerint a kereszt nem csupán egyházi jelkép, hanem az olasz történelem és kultúra, végső soron az olasz identitás kifejeződése, az egyenlőség, szabadság és tolerancia, valamint az állami szekularizmus szimbóluma vethető górcső alá. A kereszt, mint jelkép a szerző szerint egyértelműen a katolicizmussal köthető össze. Fontos hogy lássuk azt, hogy amennyiben elgondolkodunk egy falra kifüggesztett kereszt vallásos minőségén, akkor érdemes elgondolkodnunk a fejkendő ilyen jellegén is. Amint arra korábban utalt már a szerző, a fejkendőviselésnek a vallásos meggyőződésen túl rengeteg más indíttatása lehet. A kereszt falra való kifüggesztése esetén, ha azt vallja a Bíróság, hogy ez, bár vallási szimbólum, mégsem korlátozza a mások vallásszabadsághoz való jogát, hiszen inkább az olasz identitás kifejezőjeként kell értelmezni, akkor aggályos a fejkendőviselés esetén alkalmazott szigorú korlátozás. Ráadásul ebben a dimenzióban ki kell emelnünk, hogy az iskolák tantermeinek falán lógó feszület vagy kereszt esetén az egyház és állam viszonyával kapcsolatban felmerülő vallásszabadsági elemről beszélünk. Korábban a Bíróság (a fenti esetek között időnként idézi is a szerző) úgy foglalt állást, hogy a közintézményekben az állam semleges jellege - mely egyik vallással kapcsolatban sem fejez ki helyeslést vagy helytelenítést - kell, hogy érvényesüljön. Ezen esetekben a fejkendőviselés megengedhetősége kapcsán határozott a Bíróság. A szerző szeretné

⁶¹ Lautsi v. Italy ügy, (30814/06), ECHR 2011. március 18.

kiemelni, hogy a Bíróság tudomásul veszi a tagállamok sokszínűségét és pluralitását.⁶² Azon államoktól, melyek önmagukról határozottan állítják, hogy szekulárisak (például Franciaország, Törökország, Svájc...), elvárja a Bíróság a semleges hozzáállást és a vallásszabadság biztosítását. Azon államok esetén, melyek ezt nem állítják magukról, így Olaszország sem deklarálta ezt, a Bíróság talán hajlamosabb a tagállami szabályozásra és megengedhetőségre hagyatkozni. Érdekes lenne annak vizsgálata, hogy a Bíróság hány esetben hagyatkozik az adott állami döntésre és hány esetben mond annak ellent és ez milyen összefüggésben van az államok öndefiníciójával, a laicité jelleggel vagy épp a támogató, esetleg államegyház modellel. Ez a vizsgálat ebben a dolgozatban nem valósult meg, azonban a rendelkezésre álló és feldolgozott ügyekből az tűnik elfogadhatónak, hogy van korreláció a Bíróság döntése és a tagállami döntés, valamint a Bíróság döntése és az állami öndefiníció között. Annak megítélésébe, hogy ez jó vagy rossz, nem bocsátkozik a szerző, azonban az bizonyos, hogy ez a mérlegelési margó egyre szélesedő jellegére utal. Abban az esetben pedig, ha ez a tagállami mérlegelési körben történő döntési lehetőség túlnövi az elfogadható méreteket és kereteket, akkor érdemes elgondolkodni azon, hogy van-e értelme egyáltalán a strasbourgi emberi jogi bírósághoz fordulni, ha ez a tagállami döntések szentesítésének fórumává válik.

A második megvizsgálandó elem az a megállapítás, mely lényege szerint a falon lógó feszület „passzív szimbólum”⁶³ és a kérelmező saját, szubjektív megítélése a sérelem bekövetkezte vonatkozásában önmagában nem elegendő annak megállapításához. A passzív szimbólum kifejezés az ügy kimenetelét ismerve a szerző szerint arra utal, hogy ez nem képes arra, hogy sértse mások vallásszabadságát és a 9. cikkbe ütköző korlátozást valósítson meg, hiszen alapvetően vallási jellege ellenére, az olasz történelmi hagyományok, kultúra és identitás kifejezőjeként, ez utóbbi jellege érvényesül. Kérdéses, hogy a fejkendő mitől aktív szimbólum. Ha a feszület, melynek a definíciója a pályamunka elején szerepeltetett és mely definícióból egyértelműen kitűnik a vallásos jelleg, lehet passzív szimbólum a Nagytanács szerint, akkor mi teszi a fejkendőt aktívvá. A feszület vallásos jellegét nem vonta kétségbe a Bíróság, de egyértelműen kifejtette, hogy az olasz hagyományok és identitás kifejezőjeként a Bíróság a kereszt állami intézmények falára való kifüggesztését nem kívánja tilalmazni.

⁶² Kokkinakis v. Greece ügy, (14307/88) [1993] ECHR 1993. május 25.

⁶³ Lautsi v. Italy ügy, (30814/06), ECHR 2011. március 18.

Ebben az esetben ismét felmerül az értékelési margó túlzott kiszélesítésének kérdése is, amit fentebb már kifejtett a szerző. Kérdéses, hogy egy állam önmeghatározása, vagyis az a tény, hogy Olaszország sosem állította magáról, hogy a franciához vagy a svájcihoz hasonló szekularizált jellegű ország lenne, sőt hagyományaiban, történelmében és kultúrájában a katolikus vallás hatalmas szerepet tölt be, helyesen befolyásolja-e ilyen mód a Bíróság döntéseit. Amennyiben a kérdésnek azt az oldalát vizsgáljuk, hogy itt egyének, a kérelmezők egyedi ügyéről dönt a Bíróság, mely keretében semleges, nemzetközi fórumtól várnak igazságos, megalapozott és megindokolt döntést, azt mondhatjuk, hogy nehezen elfogadható az az érvelés, hogy jelen esetben az olasz állam katolicizmushoz kötődő hagyományai révén a kereszt megengedett, nem korlátozza a vallásszabadsághoz való jogot, azonban a fejkendőviselés már korlátozza, mert az állam azt a vallást „nem kedveli” és úgy véli, az már korlátozza mások vallásszabadsághoz való jogát. Bár ez rendkívül kisarkított megfogalmazás, azonban igazán pontosan rávilágít arra, hogy ez az érvelés már bevonhatja a kisebbség-többség illetve a diszkrimináció tilalom kérdését is a gondolatmenetbe.

A szerző szerint érdemes elgondolkodni azon, hogy a többségi vallást jobban védi-e a Bíróság az adott állam kapcsán, mint a kisebbségben lévők vallását. Folyamatban van a Bíróság előtt két angol kérelmezőtől származó ügy, melyek természete igen hasonló. Nadia Eweida, a British Airways járatain stewardess és Shirley Chaplin, egy ápolónő veszítette el állását azért, mert ruháján kívül hordott olyan nyakláncot, melyen kereszt medál lógott, mely a katolikus vallás egy jelképe. A két kérelmező kimerítette az összes hazai bírói fórumot, azonban itt a munkáltatók oldalára állt a bíróság azzal érvelve, hogy öltözködési szabályoknak (dress code-nak), a vállalati etika szabályainak nem megfelelően öltöztek a hölgyek, ennek a megsértése pedig az elbocsátás következményét vonta maga után, ennek a vallásos meggyőződéshez semmi köze nem volt.⁶⁴ Kérdéses, hogy a Bíróság miként értékeli ezt az ügyet⁶⁵, hiszen Angliában a többség az Anglikán egyház tagja, így a katolikus szimbólumot viselő hölgyek, mint a katolikus vallási kisebbséghez tartozók elleni döntés megerősítene azt a lehetséges félelmet, hogy a Bíróság mindig az állam és egyben a többség oldalára áll.

⁶⁴ Natalya Kovalenko: Britain bans wearing of the cross

Internet: http://english.ruvr.ru/2012_03_12/68250949/ címen, letöltés: 2012. szeptember 5.

⁶⁵ Eweida and Chaplin v. the UK ügy, (48420/10 és 59842/10)

Összegzés

A pályamunka igyekszik átfogó képet adni arról, hogy a vallásszabadság, a vallási szimbólumokkal kapcsolatosan hogy valósul meg az ezredforduló után az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában, és erre a gyakorlatra milyen magyarázatok adhatók.

A szerző fontosnak vélte az Egyezmény 9. Cikkének, jogesetekkel alátámasztott elemzését, mely során az Olvasó megismerkedhet a cikk valós, bővített, Bíróság által meghatározott tartalmával. A dolgozat ezt követő fejezeteiben ez rendkívül fontos, hiszen a Bíróság ezt a jól kidolgozott rendszert igyekszik bővíteni, főleg a korlátozásokat tartalmazó 2. Pontra hivatkozik gyakran. „Szükséges volt egy demokratikus társadalomban”⁶⁶ – tartalmazza gyakran az indoklás. Megállapítható, hogy ez a mondat nem tartalmaz annyi kitétel, mint az Egyezmény korlátozó rendelkezése⁶⁷. A szerző aggályosnak tartja ezt, úgy véli, a jogbiztonság intézménye sérül ezzel a leegyszerűsítő szemléletmóddal.

A semleges állam kontra pozitív vallásgyakorlás című fejezet kitér két európai állam majd egy eset erejéig az EJEB vallásszabadsággal, vallási szimbólumokkal kapcsolatos attitűdjére (svájci kérelmező kapcsán). Jelentős különbségeket láthatunk. A francia modell szinte szélsőségesen szekuláris, míg Németország megengedőbb, mégis a tartományi törvényhozás szigoríthat ezen, és több tartomány esetén láthatjuk, hogy élnek is a lehetőséggel. A Dahlab kontra Svájc ügyben már kirajzolódni látszik a Bíróság érvrendszere. Hivatkozik az állam semleges, szekuláris, a vallások között konfliktusokat feloldó szerepére. Olyan speciális körülménynek tekinti a közalkalmazotti hivatást, oktatási intézményben való megjelenést, mely szigorúbb elvárásokhoz és így tilalmakhoz vezet (ezt az érvrendszert nem következetesen érvényesíti minden országban).

A militáns demokrácia kifejezés, (bár eredetileg a fasizmussal, szélsőségekkel szemben kialakított demokráciát védő elméletet és mechanizmust jelentette,) arra a magatartásra utal, melyet az európai államok az iszlámmal szemben tanúsítanak. Féltik

⁶⁶ Refah v. Törökország ügy, (41340/98, 41342/98, 41344/98) [2001] ECHR 2001. július 31.; Leyla Sahin v. Törökország ügy, (44774/98), [2004] ECHR 2004. június 29.; Dahlab v. Svájc ügy, (42393/98), [2001], ECHR 2001. február 15.

⁶⁷ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről 9. cikk

az államok a demokráciát ettől a más kultúrkörhöz kapcsolható vallástól. Annak megválaszolása, hogy ez a határ meddig tolható ki, mekkora lehet az a puffer zóna, melyet az európai demokráciák maguk és az iszlám között kialakítanak, nem lehet még pontosan tudni, de az biztos, hogy erős a törekvés ennek szélesítésére. A következmény pedig, hogy a demokrácia adta lehetőségek és szabadság ezen félelem hatására szűkülnek. A szerző tart attól, hogy a demokrácia éppen a lényegét veszítheti el azzal, hogy túlzott korlátokat állít, hiszen a szabadság lényegi eleme ennek a hatalomgyakorlási formának, melyből, ha mindig kimarunk egy darabot egy-egy korlátozó intézkedéssel, már nem ugyanazt kapjuk. A fent leírt esetek ezekre adnak példát.

A szerző a szabadság paradoxonja című fejezetben igyekszik rámutatni arra, hogy a szabadság, és főként a vallásszabadság megvalósítása milyen gyakorlati nehézségekbe ütközik, milyen a vallás és állam viszonya, az államnak milyen problémákkal kell megküzdenie, melyek megoldásában a vallás segítségére lehet, vagy épp hátráltathatja azt, illetve az iszlám esetében a vallásszabadság ténylegesen megvalósulhat-e vagy csak a fent leírt rendkívül korlátozott formában. Ezeket csupán érdekes kérdésfelvetéseknek szánja a szerző, azonban hajlik azon megközelítés felé, mely szerint a vallás társadalom-összetartó tényező jellege kellene, hogy meghatározóvá váljék. Fel kellene ismernie az európai demokráciáknak, hogy egy fejlődési ív az, melyen az iszlám demokráciák járnak. Tolerancia, kultúrák közötti párbeszéd, az iszlám vallás objektív, túlzásoktól mentes megismertetése az emberekkel – csak ez lehet a kulcsa az együttélésnek, nem pedig a folyamatos korlátozó intézkedések bevezetése.

A szerző úgy véli, a Bíróság egy markáns, nem a különböző vélemények középvonalán egyensúlyozó álláspontra helyezkedett. Olyannyira európai nézőpontot képvisel, hogy ez már vitatható. A probléma az, hogy ezzel a határozottan európai szemlélettel, értékrenddel közelít olyan ügyekhez is, melyek jellegétől idegen az európai kultúrkör gondolkodásmódja. Huntingtoni értelemben, eltérő civilizációkról van szó, ahol a mérce, a zsinórmérték egy másik civilizáció sajátja.⁶⁸ Kérdéses, hogy alkalmazható-e ez a szemléletmód egy teljesen más kultúrkör esetén. A szerző úgy véli, a Bíróság ezt nem mérlegelte vagy szándékosan figyelmen kívül hagyta. A Bíróság

⁶⁸ Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998.

sajátos értékszemléletéből fakad továbbá, hogy a demokrácia védelmezőjeként kíván fellépni.

Az utolsó fejezetben a Lautsi ügyet boncolgatja a szerző és igyekszik a téma magját alkotó kérdésekre és problémákra rámutatni kérdésfelvetéseivel. Kérdéses, hogy az államok önmeghatározása mennyiben befolyásolja a Bíróságot, hogy az értékelési margót nem hagyja-e túlzottan szélesedni, hogy a 9. cikkben foglalt rendelkezések egyéni vallásszabadság dimenziója mellett az állam-egyház dimenzióra kiterjedő értelmezése helyes-e (melyről valójában nem rendelkezik az Egyezmény), hogy esetleg bevonható-e a fejkendővel kapcsolatos ügyek értelmezésébe a gender elem és a diszkriminációtilalom, hogy a Bíróság „jobban kedvel-e” bizonyos vallási szimbólumokat, mint másokat, hogy az európai hagyományoknak, valamint a vallási sokszínűségnek túl nagy teret enged-e és végső soron, hogy merre tart Európa és a vallásszabadsággal kapcsolatos emberi jogvédelem. Ezekre a kérdésekre még nincsenek válaszaink, a szerző jelzi azt, hogy milyen lehetséges tendenciák és lehetséges irányok vannak, azonban a folyamatban lévő ügyekben születendő döntések fognak majd tisztább képet adni, addig csak találgathatunk. Arra a végső kérdésre pedig, hogy Európa merre tart, az egymásnak időnként ellentmondó döntések és tendenciák fényében, talán csak a jelenkorunkra vonatkozó, jövőbeni történelmi tények tudatában válaszolhatunk.

Irodalomjegyzék

Egyezmények és jogesetek

1. Ahmet Arslan és mások v. Törökország ügy, (41135/98) [2012] ECHR 2012. február 23.
2. Aktas (43563/08), Bayrak (14308/08), Gamaleddyn (18527/08), Ghazal (29134/08), J. Singh(25463/08) és az R. Singh v. Franciaország (27561/08) ügyek
3. Arrowsmith v. the United Kingdom ügy, (7050/75) [1978] ECHR 1977. május 16.
4. Dahlab v. Svájc ügy, (42393/98), [2001], ECHR 2001. február 15.
5. Darby v. Svédország ügy (11581/85) [1989] ECHR 1990. október 23.
6. Dogru v. Franciaország ügy és Kervanci v. Franciaország ügy, (27058/05 és 31645/04), ECHR 2008. december 4.
7. El Morsli v. France ügy, (15585/06) [2008] ECHR 2008. március 4.
8. Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, valamint az 1., 4., 6., 7., 12. és 13. Kiegészítő Jegyzőkönyv
Internet: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/HUN_CONV.pdf címen, letöltés: 2012. február 11.
9. Eweida és Chaplin v. the UK ügy, (48420/10 és 59842/10)
10. Grandrath v. Németország ügy, (2299/64) ECHR 1966. december 12.
11. Kokkinakis v. Greece ügy, (14307/88) [1993] ECHR 1993. május 25.
12. Lautsi v. Olaszország ügy, (30814/06) ECHR 2011. március 18.
13. Leyla Sahin v. Törökország ügy, (44774/98), [2004] ECHR 2004. június 29.
14. Lord Bingham of Cornhill, Lord Nicholls of Birkenhead, Lord Hoffmann, Lord Scott of Foscote, Baroness Hale of Richmond különvéleményei
Internet:
<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060322/begum-2.htm> címen 2012. március 18.
15. Ligue des Musulmans de Suisse és mások v. Svájc ügy, (66274/09) és Ouairi v. Svájc ügy, (665840/09)
16. Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova ügy (45701/99) [2001] ECHR 2001. december 13.
17. Miniszteri Bizottság R (87) 8 számú ajánlása
18. Parlamenti Közgyűlés 337/1967 határozata

19. Refah v. Törökország ügy, (41340/98, 41342/98, 41344/98) [2001] ECHR 2001. július 31.

Tanulmányok, cikkek, kommentárok

1. Ádám Antal: Bölcsélet, vallás, állami egyházjog. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 265. p., 267-270. p.
2. Alastair Mowbray: Cases and materials on European Convention on Human Rights, Oxford University Press, 2007. 605. p.
3. Dr. Grád András és Dr. Weller Mónika: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. Budapest HVGOrac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2011. 527-538. p.
4. Dr. Kondorosi Ferenc: Vallásszabadság a jog világában.
Internet: http://www.gondola.hu/cikkek/76905-Vallasszabadsag_a_jog_vilagaban.html címen, letöltés: 2012. február 26.
5. Dr. Szabó Győző és Dr. Nagy Gábor (szerk.): Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseihez kapcsolódó strasbourgi esetjogról, Budapest, HVGOrac Lap és Könyvkiadó Kft, 1999. 165-168. p. és 172-176. p.
6. G. Robbers, Religion and Law in Germany, International Encyclopaedia of Laws series, Germany, 2010. 105. p.
7. Grégor Puppink, PhD, Kris J. Wenberg, Esq.: ECHR – Lautsi v. Italy, European Centre for Law and Justice, Legal Memorandum, April 2010. 1-46. p.
8. Karl Lowenstein: Militant Democracy and Fundamental Rights, The American Political Science Review, Vol. XXXI., No. 3., June 1987. 417-432. p.
9. Kathryn Boustead: French headscarf law before the European Court of Human Rights, Journal of Transnational Law and Policy, 2007. Spring, Vol.16:2, 175. p.
10. Katolikus lexikon: feszület címszó
Internet: <http://lexikon.katolikus.hu/F/fesz%C3%BClet.html> címen, 2012. március 31.
11. Laura Barnett: Freedom of Religion and Religious Symbols in the Public Sphere, Library of Parliament, Law and Government Division, PRB 04-41E, 22-24. és 26-35. p.
12. Lautsi v. Italy – A Lost Opportunity, 1 July 2010.
Internet:

- <http://humanistfederation.eu/lautsi-v-italy-a-lost-opportunity/> címen, letöltés: 2012. november 7.
13. Martin Heckel: Das Kreuz im öffentlichen Raum.Zum Kruzifix-Beschluss des Bundesverfassungsgerichts In: Deutsches Verwaltungsblatt, 1996. 453-482. p.
14. Natalya Kovalenko: Britain bans wearing of the cross
Internet: http://english.ruvr.ru/2012_03_12/68250949/ címen, letöltés: 2012. szeptember 5.
15. Noah Feldman: After Jihad: America and the Struggle for Islamic Democracy, New York, Farrar Straus and Giroux, 2003. 19-30. p.
15. Patrick Macklem: Militant democracy, legal pluralism, and the paradox of self-determination, In: International Journal of Constitutional Law, 2008. 531-552. p.
16. Ralph Zimmermann: Zur Minarettverboten in der Schweiz, ZaöRV 69 (2009), 829-864. p.
17. Samu Mihály: Hatalomelmélet, Budapest, Korona Kiadó, 2000. 46-47. p.
18. Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998.
19. Schanda Balázs (2004): Fejkendőviselet az iskolában. Fundamentum, 2. szám.
20. Scott Appleby: The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation, Lanham, Rowman and Littlefield, 2000.
21. Silvia Borelli: Towards a Less Secular Europe? The Decision of the Grand Chamber of the European Court of Human Right sin Lautsi v. Italy, Insights (American Society of International Law), 12 May 2011.
22. Szajbély Katalin: A vallási jelképek viseléséről szóló törvény Franciaországban
Internet: <http://jesz.ajk.elte.hu/szajbely20.html> címen. Letöltés: 2012. február 26.
23. The ECHR in 50 questions
Internet: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/5C53ADA4-80F8-42CB-B8BD-CBBB781F42C8/0/FAQ_ENG_JANV2012.pdf címen, 2012. március 31.
24. Vincent Berger és Kondorosi Ferenc: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményére. Budapest, Kosztolányi Könyvtámogatási Program keretében, 2006. 387-391. p.
25. W. Cole Durham: Vallás, univerzalizmus és demokrácia, Fundamentum, 2-3. szám, 2003.

Mellékletek

A Fogalmak fejezet 2.3. alfejezetéhez kapcsolódnak a következő képek.



1. ábra: abaja



2. ábra: dzsilbáb



3. ábra: feszület



4. ábra: hidzsáb



5. ábra: nikáb és burka



6. ábra: shalwar kameez